

## SÂRBII LA 1848–1849 ÎN BANAT ȘI VOJVODINA

Miodrag Milin\*

Keywords: *rebellion, civil war, legitimacy, Illyrian privileges, Vojvodina.*  
Cuvinte cheie: *revoltă, război civil, legitimitate, privilegiile ilire, Vojvodina.*

### The Serbs from Banat and Vojvodina in 1848–1849

(Abstract)

The topic discussed in the paper deliberately selects a timeframe (1848 – 1849) and not the reference to the generally approached process called “Revolution”, though for European historiography it is tempting to label events and processes rather than mere periods. In the particular case of the Serbs in Banat and Vojvodina, the historical period encounters several distinctive features.

The Serbs were committed from the beginning to the national liberation movement, with antagonism to the emerging reborn Hungarian state which, in its turn, had its own antagonism towards the Habsburg Empire. Therefore, the movement of Serbs (who were deeply conservative) supported by the claims contained in the “Illyrian privileges” developed by the Habsburg Crown, vehemently challenged the new Hungarian statehood. When the legitimate March government tried, in its first six months, to maintain at least a formal compromise with the Empire, the Serbs found themselves in a state of “rebellion” both against Budapest and against the Crown.

When the secession of Hungary became *fait accompli*, the status of Serbs in the civil war between the Crown and the Hungarian rebels, improved significantly. Already in December of 1848 the *camarilla* of the new Emperor in Innsbruck showed some signs of encouragement for the cause of the Serbs (e. g. the Patriarchate and Vojvodina organization, in the spirit of the old privileges).

Such aspirations, which the Serb borderland guards nurtured dearly, had been systematically fed by such actions as the systematic recruitment and equipping of the military amongst the “volunteers” to the Government in Belgrade, which vigorously pursued its own objective, described in the *Načertanije* plan in 1844. This plan stated as objectives the liberation of the Balkan region and the regeneration of a large Serbian state (Yugoslavia).

The new state structure of Vojvodina, born out of the political will of the Empire combined with the war effort of the land guards (more precisely, due to the decisive support of “volunteers” of the Prime Minister Ilija Garašanin in Belgrade), did not reflect the reality of the alleged corporate *beneficiaries*. It was more a passing whim of Vienna, a provisional state, meant to punish the “betrayal” of Hungarian magnates. It is no surprise, therefore, that it ended, unexpectedly, quite soon, due to new different reasons of state.

### *Premize pașoptiste la sârbii bănățeni*

Problema delimitărilor identitare<sup>1</sup>, dintre ceea ce este sârbesc și ceea ce este sud-slav, se pune cu pregnanță în fața oamenilor de condei și a celor de acțiune, în vremea când lua contur proiectul *Načertanije* (*schită, proiect*), atribuit omului de stat de la Belgrad, Ilija Garašanin (1844)<sup>2</sup>.

\* Timișoara, str. Humulești, nr. 34, e-mail: [miomi333@yahoo.com](mailto:miomi333@yahoo.com).

<sup>1</sup> Miodrag Milin, Între unitarism și federalizare. Dileme sârbești din veacul al XIX-lea, în *Opțiuni politice la popoarele central-est europene în secolul al XIX-lea*, Teodor Pavel (coord.), Cluj-Napoca, (2006), 159–166.

<sup>2</sup> David Mackenzie, *Ilija Garašanin: Balkan Bismark*, New York, (1985); \*\*\*, Ilija Garašanin 1812.–1874. Medjunarodni

Serbia făcea atunci primii pași spre un stat modern, cu o societate stratificată și o inteligență în curs de coagulare, sub semnul ideilor vremii<sup>3</sup>.

naučni skup 9. i 10. Decembar 1987 (Ilija Garašanin 1812 – 1874. *Sesiunea științifică internațională, 9–10 decembrie 1987*), Editor Acad. Vladimir Stojančević, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Beograd, (1991); vezi și traducerea în limba română, M. Milin, Sârbii și croații (Ilija Garašanin, *Načertanije* – Plan. Programul politicii naționale și a celei externe a Serbiei la finele anului 1844), în *Gândire politică și imaginar social la popoarele central-est europene. Secolul al XIX-lea. Antologie de texte*, Teodor Pavel (coord.), Ediție realizată de Teodor Pavel, Sorin Mitu, Miodrag Milin, Nagy Robert, Radu Mârza, Cluj-Napoca, (2005), 345–359.

<sup>3</sup> Dimitrije Djordjevic, *Ogledi iz novije Balkanske istorije (Reflecții despre istoria modernă a Balcanilor)*, Beograd, (1989).

Redeșteptarea națională, nutrită de o fabuloasă tradiție istorică, îndemnau la recrearea unui mare stat sârbesc. Sub acest slogan a stat și insurecția națională declanșată la 1804: *lupta pentru eliberarea și unirea ținuturilor sârbești*. Însă risipirea și coexistența sârbilor într-un melanj cu ceilalți slavi a ridicat de la sine nevoia ca această unire a tuturor sârbilor să fie posibilă doar în cadrul unui mare stat al slavilor de sud.

Valul deșteptării naționale atinsese în aceeași măsură și restul lumii sud-slave. Cea mai sensibilă era delimitarea cu croații, cu care sârbii coexistau îndeaproape, etnic și cultural, din totdeauna.

Atunci când prindeau viață paragrafele din *Načertanije* în cancelaria ministerială a omului de stat sârb, croații își defineau propriul program, căutând suport cultural, dar și politic la ceilalți slavi, cu precădere de la sârbi. Aceasta este și esența mișcării *ilire* din anii patruzeci ai secolului al XIX-lea.

Părinții renașterii croate gândeau și ei în spiritul unui edificiu statal comun, croato-sârb. Unul dintre consilierii de taină ai lui Garašanin, cehul Frantisek Zach și-a definitivat ideile despre statul comun al slavilor de sud în urma unor consultări aprofundate cu părintele *ilirismului*, Ljudevit Gaj<sup>4</sup> și soții de ideal ai acestuia<sup>5</sup>.

Această împletire de idealuri și dileme apare cu pregnanță în elaboratul atribuit lui Garašanin. Acesta parcă ezita să se pronunțe definitiv asupra noului stat. Cert este că din conceptul de program politic schițat de Zach el a eliminat termenul *iugoslav*, *Iugoslavia*, preschimbându-l în *sârbesc*, *Serbia*.

Totuși, principal, a rămas partizanul unei largi politici iugoslave, menite în cele din urmă să-i reunească într-un stat comun pe toți slavii de sud. A fost, se pare, conștient că Serbia singură nu se putea ridica la condiția de stat puternic, independent, fără de a colabora și cu celelalte popoare din Balcani.

În cercurile prelaților și în cele academice, ale sârbilor din Ungaria, de la Pesta, Novi Sad, Arad, Becicherec, Vârșeț și Timișoara, dominantă era, mai degrabă, dimensiunea *pravoslavnică* (*ortodoxă*) a proiecțiilor culturale și politice naționale. Reformarea limbii și a scrierii sârbe, inițiată de Vuk Karadžić (promotorul idiomului sârbo-croat), a

fost în aceste ținuturi la nord de Sava și Dunăre vehement combătută, în paralel cu ideile *ilirismului*, perceput de-acum și ca mijloc al prozelitismului romano-catolic. Vuk însuși va trebui să-și domolească exaltarea naționalismului lingvistic integrator, ajungând cu timpul la o dreaptă judecată atunci când cugeta că „cel ce este de lege grecească sau răsăriteană, acela oriunde ar trăi, nu se va lepăda de numele sârbesc; pe când dintre cei de lege romană, să se cheme că e croat, oricine pofteste”<sup>6</sup>.

De reținut și că în *Načertanije* nu sunt cuprinse referiri la angajarea în vederea unirii cu Croația, preferându-se extinderea propagandei sârbești înspre Srem (Sirmiu), Banat și Bacica, adică Voivodina de mai târziu.

În esență, conceptul *Načertanije* a avut accepțiunea de program al politicii naționale și statale sârbești; primordial al unirii tuturor sârbilor de sub autoritatea otomană; apoi, al fazei de unire cu sârbii din Monarhia habsburgică; iar ca posibilă încununare, integrarea croaților și, eventual, a bulgarilor.

#### *Efervescență și apoi tensiuni ungaro-sârbe*

Insurecția vieneză din 13 martie și căderea lui Metternich, formarea gărzii naționale și proclamarea libertăților constituționale în Austria au fost un puternic îndemn pentru evenimentele de la Pesta. Junimea pestană revoluționară și-a formulat programul revoluționar maghiar, în 12 puncte, revendicând libertăți cetățenești și egalitate juridică, fiscalitate generalizată și eliminarea constrângerilor de tip feudal. Dieta ungară a adoptat *legile din martie*<sup>7</sup>. Iar Curtea, deja la 17 martie, a recunoscut guvernul ungar de sine stătător avându-i în frunte pe groful Batthyany Lajos ca premier și Kossuth Lajos ministru de finanțe.

Deși născut din revoluție acest guvern se va arăta curând unul al compromisurilor, oficializându-și poziția și făcând primele demersuri de protejare a statutului privilegiat al nobilimii ungare și a *supremației maghiarimii*, descurajând mișcările sociale și cele ale naționalităților nemaghiare din țară. Kossuth însuși gândea că supremația nobilimii și continuitatea administrativă-politică a județelor sunt temeiul noii rânduieli statale, iar autonomia națională o califica de „sinucidere” a Ungariei „unitare și indivizibile”<sup>8</sup>.

<sup>4</sup> Radoš Ljušić, *Knjiga o Načertaniju. Nacionalni i državni program Kneževine Srbije* (1844) (*Cartea despre Načertanije. Programul național de stat al Principatului Serbiei*. 1844), Beograd, 1993.

<sup>5</sup> \*\*\*, Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, *Politički spisi* (*Scrieri politice*), Ediție Vladimir Koščak, Zagreb, (1971); vezi și traducerea în limba română, M. Milin, *Sârbii și croații* (Franjo Rački, Iugoslavismul), în *Gândire politică și imaginar social...*, 362–373.

<sup>6</sup> Vasa Čubrilović, *Istorija političke misli u Srbiji XIX. Veka* (*Istoria gândirii politice în Serbia în sec. al XIX-lea*), Beograd, (1982), 147.

<sup>7</sup> A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică. 1809–1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, București, (2000), 53–64.

<sup>8</sup> Tamas Katona, *Conflicte naționale în 1848–1849, în Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară*, Bardi

Din primele zile ale revoluției sârbii s-au alăturat cu însuflețire maghiarilor, crezând cu putere că își vor afla locul potrivit în noua rânduială de stat. Unul din exponenții acestui prim val de fraternizare euforică a popoarelor din martie eliberator a fost și la Pesta avocatul Pavle Radovanović; acesta, prins de val, a pornit o foaie cu nume de mesaj, *Sojedinimo se (Să ne unim)*, pe care a difuzat-o și în maghiară (*Egyesülünk*) și chiar în germană (*Vereinigen wir uns*)<sup>9</sup>.

În acele zile de martie întreaga Pesta a fost cuprinsă de euforie, de care s-au molipsit și elevii și studenții sârbi găzduiți la fundația-alumneu „Tekelianum”<sup>10</sup> sau colaboratorii de la *Matica srpska*, societatea academică ce funcționa încă din anul 1826 la Pesta.

Acțiunea „școlarilor” sârbi a pornit ca o demonstrație împotriva inspectorului-cenzor al școlilor sârbești, un oarecare Giurcovići. Curând lucrurile iau amploare și cei aflați laolaltă s-au constituit, în 17–19 martie, în adunare națională. Aceasta a adoptat și cel dintâi program revoluționar sârbesc, în 17 puncte, redactat, cu sprijinul unor binevoitori, de scriitorul budapestan Jakob Ignjatović. Sârbii recunosc noua autoritate maghiară dar cer și ei drepturi naționale și libertatea utilizării oficiale a limbii proprii; libertate de conștiință, religie, școli proprii, reprezentare în Dietă, reglementarea Graniței militare „pe principiul libertății și al naționalității”...<sup>11</sup>. Deoarece la Pesta era în desfășurare târgul de primăvară și se aflau acolo mulțime de târgoveți și altă lume sârbească, aceste cereri au primit o consacrare națională.

Revendicările sârbești, traduse și în maghiară, nu făceau deocamdată referiri la autonomia Voivodinei; totuși, foarte curând, ele s-au constituit în sursă de nemulțumiri și subiect public: ce urmăresc de fapt acești sârbi? Vor *separatism*?

În acele zile de euforie orașul Novi Sad, important centru sârbesc, devine și centru al frământărilor

naționale. *Magistratul* urban se erijează în principal instrument al sârbismului militant.

Senatorii orașului au realizat, curând, că Viena a depus întreaga autoritate statală în mâinile unui singur neam și că „împotrivirea nu trebuie dusă până la limite ci e nevoie de acomodare și chiar, pe cât posibil, trebuință de înțelegere cu noua guvernare”<sup>12</sup>. De comun acord au decis să trimită o deputație a orașului lor la Dieta de la Pojon (Pressburg, Bratislava), cu o petiție despre drepturile naționale sârbești. Erau acolo tânărul locotenent Djordje Stratimirović, un înzestrat și chipeș luptător național, nepotul ilustrului mitropolit<sup>13</sup>, senatorul Aleksandar Kostić, purtătorul de cuvând al delegației, Jovan Polit, tatăl memorialistului nostru<sup>14</sup> ș. a. Discursul patriotic elocvent al senatorului Kostić a fost salutat cu entuziasm în dietă. Delegații au fost apoi introduși la ministrul președinte Batthyany și ministrul Kossuth.

Aici, după amabilele formule de conversație, a izbucnit diferendul dintre tânărul Stratimirović și ilustrul revoluționar. Diferend ce va marca pe viitor și evoluția conflictuală a raporturilor ungaro – sârbe. După sursele sârbești, lucrurile au decurs astfel: Stratimirović: „Sârbii doresc să fie recunoscuți ca popor și națiune.” Kossuth: „Sârbii sunt cetățeni ai Ungariei la fel ca și ceilalți.” Stratimirović: „Sârbii au fost întotdeauna recunoscuți, în baza privilegiilor imperiale, ca națiune; și tot ca națiune și-au vărsat și sângele lor pentru Ungaria.” Kossuth: „În Ungaria poate fi doar o singură națiune, națiunea maghiară! Dacă se voiește altceva, aceasta este în contradicție cu reglementările statale.” Stratimirović: „Noi sârbii, în recunoașterea noastră ca națiune, ca popor, aflăm garanția de asigurare a naționalității noastre.” Kossuth, furios: „Aceasta nu poate fi! Dacă voi nu îi recunoașteți pe maghiari ca poporul indivizibil care întrușipează Ungaria, dann werden wir unsere Degen kreuzen „(atunci ne vom încrucișa săbiile). Stratimirović doar a replicat: „Der Serbe war nie feig dazu” (sârbul n-a fost laș niciodată)<sup>15</sup>. La

Nandor (ed.), Miercurea-Ciuc, (1999), 183 și urm. *Istoriја srpskog naroda (Istoria poporului sârb)*, vol. V/2, Editor Vladimir Stojančević; Autori: Slavko Gavrilović, Vasilije Krestić, Andrija Radenić, Kosta Milutinović, Pavle Ivić, Jovan Kašić, Dragiša Živković, Dejan Medaković, Beograd, (1981), 45 și urm.

<sup>9</sup> Vasilije Krestić, *Istoriја srpske štampe u Ugarskoj. 1791–1914 (Istoria presei sârbești în Ungaria. 1791–1914)*, Novi Sad, (1980), 61 și urm.

<sup>10</sup> Fundație finanțată și ridicată, cu un monumental edificiu, pentru instruirea inteligenței naționale, de marele filantrop sârb și magnat de Arad Sava Tekelija (Thokoly); cunoscut și culturii românești, prin polemica sa pe tema originii românilor cu Eftimie Murgu. Detalii la I. D. Suci, *Eftimie Murgu. Scrieri*, București, (1967).

<sup>11</sup> *Istoriја srpskog naroda...*, V/2, 46.

<sup>12</sup> Mihailo Polit-Desančić, *Kako je to bilo u nas Srba u Buni godine 1848. (Cum a fost la noi la sârbi în Rebeliunea din anul 1848)*, Slavko Gavrilović (ed.), Novi Sad, (1996), 63 și urm.

<sup>13</sup> Despre dimensiunea culturală a personalității mitropolitului Ștefan Stratimirović vezi, mai nou, Victor Neumann, Principii luminate și diferențialism etnocultural. Opera cărturarului Ștefan Stratimirović – mitropolit al ortodocșilor din Imperiul Habsburgic, în *Identitate și cultură. Studii privind istoria Banatului*, Victor Neumann (coord.), București, (2009), 38–47.

<sup>14</sup> Mihailo Polit-Desančić, *op. cit.*, 64–65.

<sup>15</sup> M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 65. După comentariul editorului, reputatul istoric Slavko Gavrilović, aceasta este cea mai sugestivă și completă redare a de-acum celebrului dialog Kossuth – Stratimirović.

îndemnul bătrânului și precautului Polit, „ne pot închide pe toți!”, delegații l-au abandonat în grabă pe Kossuth și au revenit acasă.

### *Delimitările românilor bănățeni*

Tinerii români aflați la Pesta s-au pronunțat, de la început, pe data de 23 martie, împotriva programului sârbesc. Acum se fixează și **primul program distinct al românilor din Banat**, în șapte puncte:

1. Separarea administrativă în Banatul Timișoarei (comitatele Caraș, Timiș, Torontal și Granița bănățeană).

2. Despărțirea celor trei episcopii (de Arad, Timișoara și Vârșeț) de Mitropolia sârbească și unirea lor cu ardelenii, sub autoritatea unui mitropolit român.

3. Alegerea înalților ierarhi români prin deputați preoți și mireni.

4. Constituirea unui fond pentru susținerea învățământului clerical românesc.

5. Limba română în școli precum și catedre de limba maghiară.

6. Sinod bisericesc anual.

7. Episcopi și din rândul preoților de mir<sup>16</sup>.

Deci, o separare administrativă și religioasă a corpului etnic românesc din Banat.

Între timp la Viena se produce o apropiere între fruntașul croat Ljudevit Gaj și mitropolitul sârb Josif Rajačić. Croații îi incitau pe sârbi să se răzvrătească împotriva maghiarilor. Rajačić va răspunde, deocamdată, cu o rezervă binevoitoare la îndemnul de acțiune comună ale croaților. Suficient însă ca jumea sârbă din Viena să agite, fără rezervă, de partea croată, prin glasul „juriștilor” Svetozar Miletić, Đura Daničić și al altor figuri majore, de mai târziu, ale mișcării naționale. De aici a revenit în Banat un alt student, Đorđe Radak din Kikinda. Acolo va aprinde focul revoltei, expunând printre grănicerii districtului autonom steagul croat ca steag național<sup>17</sup>. Se pornesc și primele represalii: împuternicitul guvernului, groful Petar Čarnojević sosește la locul faptelor și declară Kikinda sub lege marțială. Tribunalul revoluționar a arestat peste 200 de oameni, patru din ei fiind executați prin spânzurare<sup>18</sup>.

Încă din luna aprilie, în toiul represaliilor anti-sârbești din Banatul de nord-vest, s-a făcut auzit glasul de separare al teritoriului respectiv în vederea ridicării Voivodinei sârbești.

<sup>16</sup> I. D. Suci, *Revoluția de la 1848–1849 în Banat*, București, (1968), 54–55.

<sup>17</sup> *Istoriја srpskog naroda*,...V/2, 49.

<sup>18</sup> Jovan M. Pejin, *Pregled prošlosti Srba u Banatu (Privire istorică despre sârbi din Banat)*, Beograd – Zrenjanin – Kikinda – Pančevo, (2003), 126 și urm.

Tulburările de la Kikinda vor prilejui și oportunitatea fixării atitudinii românilor bănățeni, orientare prezentă de-acum în tot timpul evenimentelor din 1848–1849. Se spera ca românii să se alăture sârbilor în rebeliunea anti-maghiară. Românii bănățeni însă s-au arătat în stare de acum „să-și cunoască adevăratul lor interes și să nu devină unelte intereselor străine...”<sup>19</sup>.

### *Serbia lui Garašanin și acțiunile pentru Voivodina și Patriarhie sârbească*

Începând cu primele zile ale revoluției pe teritoriul Voivodinei de mai târziu s-a făcut simțită lucrarea guvernului de la Belgrad și a emisarilor acestuia. Sârbii din Ungaria erau îndemnați să se alieze cu croații și să adopte o atitudine mai dură față de maghiari. Urmărind deliberat obiectivele trasate prin *Načertanije*, Serbia cneazului Aleksandar Karađorđević și a premierului său Garašanin a intenționat să preia controlul asupra rezistenței armate sârbești din Ungaria, stânenind cât îi stătea în putință consolidarea autorității maghiare în ținuturile de la frontieră, fără însă de a-și tensiona raporturile cu puterile protectoare, Rusia sau Imperiul Otoman<sup>20</sup>.

În vremea când încă nu se pomenea chestiunea autonomiei și a voievodatului și chiar înainte să se declanșeze conflictul armat sârbo-maghiar, emisarul de taină al Belgradului, croatul Matia Ban presupunea că se va ajunge la un asemenea conflict „în caz că maghiarii nu vor fi mai înțelepți”. Deja la 20 martie acesta îl sfătuia pe consilierul militar al premierului (colonelul Stevan Knićanin) să fie pregătit, ca Serbia să intervină la timp în sprijinul conaționalilor săi de peste Dunăre și Sava și să le și recomande programul politic de urmat. Matia Ban observa că „acuma e vremea ca sârbii să-și reia *autonomia...cu voievodul și patriarhul în frunte*; dar pentru a sta mai fermi pe poziții, trebuie să încheie un acord cu croații ... care dispun de forța grănicerească.” Această stare de lucruri ar trebui să dea sârbilor un imbold, ca ei să dețină rolul cheie în mișcarea slavilor de sud. „Acest rol nu trebuie cedat nimănui!”, insistă Matia Ban<sup>21</sup>.

<sup>19</sup> *Gazeta de Transilvania*, nr. 26, din 29 martie 1848 (*Românii și sârbii Ungariei*); I. D. Suci, *op. cit.*, 55.

<sup>20</sup> Slavko Gavrilović, Ilija Garašanin i madjari revolucionarne 1848–49. godine (Ilija Garašanin și maghiarii în anul revoluționar 1848–49), în *Ilija Garašanin (1812 – 1874)*. Împrejurări, cărora le-a făcut față cu succes, în opinia autorului Slavko Gavrilović ar putea fi sintetizată în deviza „Hodi mudro, ne pogini ludo!” („Umblă cu înțelepciune, nu muri prosteste!”) *Međunarodni naučni skup...*, Beograd, (1991), 209–224. O constantă în conduita lui Garašanin în aceste grele.

<sup>21</sup> *Ibidem*; Grgur Jakšić, *Prepiska Ilije Garašanina (Corespondența lui Ilija Garašanin)*, vol. I, 1839–1849, Beograd, (1950), 186 și urm.

În calitate de emisar al guvernului Serbiei Ban a fost trimis la Zemun, Sremski Karlovci (Karlowitz) și Novi Sad. S-a întâlnit apoi cu mitropolitul Rajačić, pe care l-a câștigat în favoarea unui acord cu croații, în cazul că Serbia își onora promisiunile. La începutul lui aprilie emisarul nostru era deja la Zagreb, unde îi informa pe banul Jelačić și pe Gaj că Serbia dorea unirea tuturor ținuturilor croate și alianța acestora cu sârbii din Ungaria, fiind dispusă să susțină această inițiativă inclusiv pe calea armelor. Și Garašanin personal s-a implicat, călătorind la fața locului, la Zemun, unde s-a exprimat extrem de caustic, criticând defilările, cu steaguri și cocarde; i-a îndemnat pe sârbi mai degrabă să-și pregătească puști, căci fără de acestea se vor prăpădi și cocardele și steagurile iar la urmă și naționalitatea, „în jurul căreia fac atâta gălăgie”<sup>22</sup>.

### *Revoluția la Timișoara*

De îndată ce s-a aflat de evenimentele din martie de la Pesta și în Timișoara au început la 18 martie frământările pentru aplicarea programului revoluționar.

În afară de funcționărima maghiară, burghezia orașului era cu precădere formată din germani, evrei, români (inclusiv macedo-români) și sârbi. Limba care se vorbea în cercurile burgheze din oraș era germană<sup>23</sup>; limba română era mai răspândită în suburbii, iar cea sârbă, în cercurile clericale. Din cauza acestor stări de lucruri, specifice Banatului, fruntașii revoluției maghiare din Banat (comitatul Timiș), nu erau, de fapt, maghiari. Csernovics Peter (Petar Čarnojević) și Vukovics Sebo (Sava Vuković) erau sârbi, Kulterer Ignacz era șvab, iar Gorove Istvan, armean.

Din inițiativa conducerii comitatului Timiș se tipărește și se răspândește *Programul revoluționar*, în 12 puncte, de la Pesta<sup>24</sup>. Gorove Istvan îndeamnă poporul să adopte și să urmeze Programul de la Pesta. Se iau hotărâri privitoare la rezolvarea problemelor curente: libertatea presei și instituirea unui comitet din 9 membri (Comitetul binelui public), căruia i se subordona garda națională, pentru menținerea autorității publice.

<sup>22</sup> *Ibidem*; *Istoriја srpskog naroda*, ..., V/2, 55 și urm.; D. J. Popović, *Srbi u Vojvodini*, (Sârbii în Voivodina), III, Novi Sad, (1963), 216–217; D. Pavlović, *Srbija i srpski pokret u Južnoj Ugarskoj 1848.i 1849*. (Serbia și mișcarea sârbească din Ungaria de sud la 1848–1849), Beograd, (1904), 11 și urm.

<sup>23</sup> Victor Neumann, „Temeswarer Zeitung” și propagarea civismului Kakaniei, în *Identitate și cultură. Studii privind istoria Banatului...*, 77–88.

<sup>24</sup> Johann N. Preyer, *Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, Traducere de Adam Mager și Eleonora Pascu, Timișoara, (1995), 213 și urm.; Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, (2003), 96–99.

Adunarea solicită Comandamentului militar al cetății ca armata să nu se implice în viața publică a orașului.

O stare febrilă, de buimăceală, nervozitate și neprevăzut a cuprins viața orașului „încât sub primele impresii numai puțini s-au dezmeticit și au cântărit importanța [evenimentelor]”<sup>25</sup>.

Se adună semnături pentru petiția către Dietă și pentru înrolare în garda națională. Se dau citire, public, circularei primului ministru Batthyany privitor la votarea noilor legi democratice. A doua zi, în fața mulțimii adunate spontan la Primărie, a vorbit Sava Vuković, întrerupt cu aclamații de aprobare pentru programul revoluției. S-a hotărât ca piața de paradă, din fața Primăriei, să primească, în cinstea evenimentelor, denumirea de *Piața Libertății*<sup>26</sup>.

Peste alte câteva zile, la vestea confirmării oficiale a Guvernului revoluționar, la Primărie, în fața noii gărzi și a Comendurii cetății, s-au ridicat patru altare, la care au fost oficiate servicii divine, de mulțumiri și susținere a noii guvernări, pentru libertate, în ritul catolic, protestant, ortodox și evreiesc. Deși proslăveau libertatea, observă cu tristețe primarul de atunci, poporeni furibunzi și intoleranți s-au asmuțit, amenințatori, împotriva evreilor, care au îndrăznit să apară alături de creștini în piața noii (și neînțelesei de mulți) libertăți<sup>27</sup>. Acei cărora li se explicase în zilele ce-au trecut, pe îndelete, sensul înalt și generos al cuvintelor *libertate, egalitate, fraternitate*, cereau acum cu insistență, izgonirea evreilor, fiind cu greu ținuti sub control de Comitetul binelui public.

### *Torentul adunărilor naționale*

Descătușarea acumulărilor naționale în Banat (cel puțin din partea românilor) s-a pornit sub forma unei reacții la inițiativele mitropolitului Josif Rajačić, de convocare a soborului național sârbesc, în baza mecanismului vechilor privilegii dobândite din partea Casei Imperiale.

Evenimentele însă au scăpat controlului și au luat-o, în vidul de autoritate, cu viteză sporită spre un deznodământ național și separări identitare. După aceeași procedură, urgent și general asimilată: *a democrației și liberalismului în vorbe și separărilor etnice în fapte*.

La 19 aprilie conducătorul delegației sârbești, aflată în misiune la Pojon, Aleksandar Kostić a făcut o amplă informare despre cele discutate în Dietă și la întrevvedere cu Kossuth. În fața tinerilor

<sup>25</sup> Johann N. Preyer, *op. cit.*, 213.

<sup>26</sup> Borovszky, Samu, *Temes varmegye*, Budapest, 1911, 275 și urm.; Johann N. Preyer, *op. cit.*, 213 și urm.

<sup>27</sup> Johann N. Preyer, *op. cit.*, 214.

naționaliști din Novi Sad reieșea că guvernul ungar se împotrivesc convocării adunării naționale sârbești; au ieșit repede la lumină temerile despre intenția guvernului pestan de a-i maghiariza pe sârbi (prin introducerea limbii maghiare inclusiv în administrația bisericească); mulțimea isterizată a năvălit în incinta bisericii episcopale, punând foc, demonstrativ, matriculelor ținute în maghiară. De aici, regroupându-se la Primărie, cu steaguri și cocarde naționale și cu muzică în frunte, masa de nestăvilit a luat-o, peste Dunăre, spre Karlowitz: cereau imperativ, de la mitropolit, convocarea adunării naționale reprezentative (*skupština*).

Mitropolitul a primit cu îngrijorare noile vești despre manifestările rebele de la Novi Sad. Ca personaj cu responsabilități publice majore a încercat să „tempereze” lucrurile, evaluând faptele ca acțiuni ale unor „fii răătăciți”. La insistențele mulțimii slobozite a sugerat mai întâi să se țină o conferință pregătitoare a adunării, dar a fost întrerupt de scandări vehemente: „vrem adunare națională, vrem skupština!” În învălmășeala și presiunea publică creată, aproape sub amenințări, Rajačić a consimțit ca pentru 1/13 mai să fie convocată Marea adunare națională la Karlowitz<sup>28</sup>. Totodată a dispus ca protocoalele bisericești să fie luate în limba „bisericească” [adică slavona], iar cele în maghiară să fie ferite de distrugere. Totuși, la Kikinda, Becicherecul Mare, Vârșeț și în alte câteva locuri<sup>29</sup>, s-a procedat la sfâșierea și incendiarea protocoalelor maghiare.

### *Paștele însângerat de la Kikinda și rebeliunea satelor*

Acum s-a petrecut și episodul de la Kikinda,<sup>30</sup> care a grăbit și opțiunea românilor în favoarea revoluției ungare.

Iată și faptele. În timp ce mitropolitul se străduia să tempereze spiritele înfierbântate, junimea sârbă agita din răspuțeri împotriva maghiarilor,

<sup>28</sup> Istorija srpskog naroda, ..., V-2, 57–59.

<sup>29</sup> Laza Rakić, Veliki Bečkerek (Zrenjanin) revolucionarne 1848–1849. godine (Becicherecul Mare în anul revoluționar 1848–1849), *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, Novi Sad, 39, (1964), 6 și urm.; Srećko (Felix) Milleker, *Povesnica Vršca* (Istoria Vârșețului), vol. II, Pančevo, (1886), p. 4 și urm.; D. Popović, Vojvodjanski gradovi u buni 1848–49. Novi Sad u 1848–49. god. (Orașele din Voivodina în revolta din 1848–49. Novi Sad la 1848–49), în *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, Novi Sad, 6, (1954), 11 și urm.; M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 67–73.

<sup>30</sup> Vasa Stajić, *Velikokikindski dištrikt 1776–1876*. (Districtul grăniceresc Kikinda Mare 1776–1876), Novi Sad, (1950), 164–168; Slavko Gavrilović, *Srbi u Habsburškoj monarhiji 1792–1849*. (Sârbii în Monarhia habsburgică 1792–1848), Novi Sad, (1994), 63–65.

însuflețindu-se pentru Vojvodina sârbească. Dorde Radak, unul dintre fruntașii ei din Pesta, tocmai a venit acasă de Paște. În Districtul Kikindei lumea era de ceva vreme în fierbere, agitând pentru împărțirea pământului grăniceresc. Problema pământului a revenit și în prima zi de Paști, la 24 aprilie/5 mai. Radak împreună cu câțiva tineri a reînflamat spiritele, agitând în fața Primăriei steagul național [de fapt, era tricolorul croat n. n.] cu vestea că acțiunea lor primise și binecuvântarea mitropolitului. Curând Primăria a fost luată cu asalt iar steagul maghiar înlocuit cu cel (pretins a fi) național. A intervenit un detașament militar, care a pornit represaliile, unii căzând, tăiați sau călcați în picioare. S-a iscat panică, îmbulzeală, au început să bată clopotele... În câteva clipe foștii grăniceri s-au adunat, cu lănci, coase, furci și ce-au mai apucat, spulberând trupa guvernamentală. Mulțimea violentă s-a năpustit apoi asupra reședinței comisarului cameral, devastând totul în cale și continuând distrugerile în clădirea Magistratului urban. Cei deținuți au fost eliberați din închisoare, fiind surprinși și uciși, în mod barbar, un fost senator și un membru al Magistratului în funcție. Revolta s-a extins, cu foc și devastări, asupra satelor grănicerești învecinate, fiind vânați notari, birăi și cârciumari. Au fost incendiate peste 30 de sălașe și împărțite pământurile. La chemarea în ajutor a celor maltratați, mitropolitul l-a delegat pe Samuil Maširević, arhimandritul de la Bezdin, să medieze și împace lucrurile scăpate controlului. Acesta a reușit să liniștească puhoiul uman înainte ca un batalion de infanteriști și un divizion de cavalerie, cu șase tunuri să înconjoare orașul, cerând capitularea. Orașenii au dezarmat, predându-i pe capii revoltei și izgonindu-i pe străinii suspecți („haimanalele”) din localitate. Peste tot au reapărut drapelele maghiare.

Tulburările anarhice s-au extins însă în valea Tisei, cuprinzând și satele grănicerești din Bacica. Au fost eliberați din robie peste 130 de răufăcători, care s-au pornit să jefuiască și să tâlhărească împreună cu eliberatorii lor. Au căzut pradă jafurilor funcționarii districtuali, arendașii, târgoveții, evreii. Și marii proprietari s-au organizat în gărzi de autoapărare, acționând împreună cu armata. Au fost arestați răufăcători cu sutele, zeci dintre ei fiind executați la locul faptei<sup>31</sup>.

Alarmată cu privire la tulburările ce-au luat amploare în Ungaria de sud, noua ocârmuire de la

<sup>31</sup> *Ibidem*, 57–59; M. Rajkov, Dokumenti o Pevoluciji 1848–49. u Velikokikindskom dištriktu (Documente despre Revoluția din 1848–49 în districtul Kikinda Mare), *Zbornik Matice srpske za istoriju*, Novi Sad, XI, (1975), *passim*.

Pesta l-a numit pe comitele de Timiș groful Petar Čarnojević de Macea<sup>32</sup> în calitate de comisar crăiesc, împuternicindu-l să înăbușe, cu utilizarea forței armate, revoltele din Banat și să declare legea marțială în ținuturile afectate precum și în orașele Novi Sad, Sombor, Arad și Timișoara<sup>33</sup>.

Panica a cuprins întreg Banatul: „trăim vremuri foarte triste; poporul, sub pretextul libertății săvârșește jafuri...”, se menționa într-un izvor contemporan de la Lugoj<sup>34</sup>. În pofida solidarității aparente, „diarium”-ul minorităților lugojeni consemna că, după tulburările de la Kikinda, maghiarii „au rămas între români în mare primejdie”<sup>35</sup>.

### *Adunarea națională sârbească de la Karlowitz („Majska skupština”).*

Contele Čarnojević a fost desemnat să supravegheze și soborul pe care guvernul l-a aprobat pentru 15 mai; dar nu ca o adunare națională ci doar ca un congres bisericesc<sup>36</sup>, al supușilor „greco-neuniți”, în genul celor pentru alegerea mitropoliților sau al altor evenimente majore din viața Bisericii. Emisarul guvernului regal se bucura de o mare autoritate în ochii guvernanților, ca descendent al ilustrului patriarh Arsenie al III-lea Čarnojević, cel care și-a adus conaționalii din Kosovo în Ungaria la 1690 și a izbândit privilegiile leopoldine ale *națiunii ilire*<sup>37</sup>.

<sup>32</sup> Acesta... „avea o educație maghiară deplină, vorbind mai bine ungurește decât sârbește”. Mihailo Polit-Desančić, aparținând generației lui Svetozar Miletić, Alexandru Mocsonyi, Vincențiu Babeș..., l-a cunoscut bine și pe groful (contele) Petar Čarnojević. Îl descrie ca pe un tip extravagant, foarte chipeș și muieratic; un „magnat” tipic, „putred de bogat”, care-și trata oaspeții cu vinul său de podgorie, răcit însă în șampanie franțuzească. În retragerea de la Debrețin a guvernului Kossuth și-a luat cu sine și bucătarul, tratându-și cu generozitate colegii de Cabinet aflați la strâmtoare. A scăpat cu zile din încercările revoluției și în prigoana ce i-a urmat. A avut o fiică, o mare frumusețe, Laura, căsătorită cu tânărul și mândrul Andrei Mocsonyi de Foeni. Va sfârși la bătrânețe, cu averea ruinată, la Foeni. Mocioneștii cei bătrâni „se țineau cumva sârbi” și „vorbeau curent sârbește”... Nu același era cazul tinerilor, Alexandru Mocsonyi „nu mai știa sârbește precum unchiul ori tatăl său”... consemnează memorialistul nostru. (M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 68–70; vezi și Varsányi, István Péter, *Szerbek és Magyarok között a Tisza mentén. Csernovits Péter politikai pályája*, Békéscsaba – Szeged, (1988).

<sup>33</sup> *Istorija srpskog naroda*,...V/2, 59–61; I. D. Suci, *op. cit.*, 80.

<sup>34</sup> Ioan Boroș, *Evenimentele revoluției de libertate din anii 1848/49, desfășurate în Lugoj*, Lugoj, (1927), 5.

<sup>35</sup> I. D. Suci, *op. cit.*, 80–81.

<sup>36</sup> M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 68.

<sup>37</sup> Vezi în literatura românească despre „privilegiile ilire” și rolul lor pentru Ortodoxia românească, la Silviu Anuichi, *Relațiile bisericești româno – sârbe în secolele al XVII-lea și*

Viața însă a grăbit și rânduit altfel lucrurile. După instrucțiunile primite magnatul nostru de Macea s-a îndreptat spre Novi Sad. Acolo s-a întretinut adesea cu Jovan Hadžić-Svetić, pe atunci cea mai stimată autoritate sârbească din oraș<sup>38</sup> și cu mitropolitul Josif Rajačić, la care mergea frecvent, cu trăsura, la Karlowitz. Aceștia i-au dat de înțeles, în repetate rânduri, că proiectul național al guvernului ungar nu putea fi viabil cu sârbii, lăsându-l și foarte dezamăgit<sup>39</sup>.

Că avea în acele zile motive reale de îngrijorare, o arăta și înfățișarea delegației ofițerilor și grănicerilor sârbi la comandantul fortăreței Petrovaradin, generalul (feldmareșalul-locotenent) Josef Hrabowski.

S-a iscat o dispută aprinsă, delegații constatând cu surprindere că înaltul ofițer imperial avea convingeri pro-kossuthiene. Hrabowski i-a repezit, cu ironie și aroganță: „Voi doriți să fiți recunoscuți ca popor distinct. Arătați-mi – iată harta – unde se găsește, în Monarhia noastră, acel pământ care să fie de temei ca sârbii să poată fi recunoscuți popor politic?”. Cuvintele generalului au stârnit indignare la grăniceri: „Oare toate rănile noastre, sângele sârbesc vărsat prin Italia, sângele vărsat de străbunii noștri pe câmpurile de bătălii ale Europei, toate acestea oare nu sunt suficiente ca, în înțelesul diplomelor imperiale, să ni se recunoască faptul că **suntem cu maghiarii, deopotrivă, popor politic?**”<sup>40</sup> Astfel s-a zămislit conștiința Voivodinei sârbești.

În preajma adunării, din debutul lunii mai, coliele de la Karlowitz erau înțesate de lume; pe lângă delegați, orașeni, țărani, prelați, grăniceri, studenți, chemați și nechemați, cunoscuți și gură-cască, steaguri tricolore, cântări și muzică. Delegații ale comunelor soseau mereu, cerându-i mitropolitului încuviințarea pentru adunare. Rajačić s-a ținut tare, convingându-i pe delegații din Ruma și alte sate la 29 aprilie că totul se amână. Dar ca și în alte dăți, junii s-au arătat de nestăvilit. Ilija Zaharijević

*al XVIII-lea*, București, (1980), 159 și urm.; *Idem*, Rolul Mitropoliei de Karloviț în apărarea Ortodoxiei din Austro-Ungaria, *Ortodoxia* XIII (1961), 3, 419–432; Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, (1986), 132–142.

<sup>38</sup> Jovan Hadžić-Svetić a fost principalul exponent al curentului „pravoslavnic”, ce lega destinul culturii și evoluția limbii sârbe de tradiția slavonă, împotriva lui se din răspuneri modernizării lingvistice inițiate de Vuk Karadžić. A fost și membru fondator, alături de arădeanul Sava Tekelija și alți pionieri sârbi din Ungaria, ai societății academice Matica srpskade la Pesta și apoi, până azi, la Novi Sad. Vezi pe larg, Živan Milisavac, *Istorija Matice srpske*, vol. I (1826–1864), Novi Sad, (1985).

<sup>39</sup> M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 71.

<sup>40</sup> M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 72–73.

și deja celebrul Đorđe Radak au stârnit poporul și mitropolitul a cedat finalmente, cu o condiție: să fie dați de-o parte și evacuați unii tineri „care i-au cauzat atâtea griji și necazuri”.

Nereușindu-se cu intervenția la comisarul regal să obțină suspendarea stării marțiale la Novi Sad, cei de la Mitropolie au decis ca adunarea (skupština) să aibă loc la Karlowitz.

Cum se și obișnuiește la asemenea ocazii, hotărârile importante au fost pregătite dinainte, în cercul apropiaților mitropolitului. Acesta, cu greu, în stilul său propriu, a admis în cele din urmă „să intre în joc”, urmărindu-și cu tenacitate și perseverență obiectivele până la sfârșit. Au fost și episoade dificile, de mare încrâncenare, Rajačić însuși observând, cu detașare sceptică: „Ferice de cel care scapă cu pielea netăbăcită din acestă cumplită gâlceavă!”<sup>41</sup>.

După Te-Deum, în dimineața de 1/13 mai mitropolitul sârb a inaugurat skupština, cu un discurs din care n-a lipsit concluzia că „sârbii trebuie să primească înapoi (și să se bucure de) toate drepturile naturale, politice și legale pe care le-au pierdut sau le-au fost răpite”<sup>42</sup>. Skupština a răspuns, aclamându-l pe Josif Rajačić ca *patriarh* iar ca *voievod* pe colonelul Stevan Šupljikac, prins atunci în campania lui Radetzki din Italia.

În 2/14 mai, zi de duminică, adunarea nu a lucrat.

În cea de a treia zi, de 3/15 mai, au fost adoptate următoarele:

- Poporul sârb se proclamă „liber politic și de sine stătător sub autoritatea Casei de Austria și sub Coroana ungară”.
- Se proclamă *Vojvodina sârbească* în care intră Sremul (Sirmiu) cu Granița, Barania, Bacica cu Districtul Bečej și cu Batalionul cu șaike (ambarcațiuni), Banatul cu Granița și Districtul Kikinda.
- Vojvodina sârbească pășește „în alianță politică, pe temeiul libertății și deplinei egalități” cu regatul triunit al Croației, Slavoniei și Dalmației.
- Se instituie Consiliul național permanent, ca organ executiv al skupštinei și se numesc membrii acestuia.
- Se recunoaște „autodeterminarea națională valahă” (românească).
- Se desemnează o deputație care va înfățișa hotărârile skupštinei în fața Monarhului și a Soborului croat.

- O delegație urma să ia parte la Congresul panslav de la Praga<sup>43</sup>.

Despre hotărârile skupštinei de la Karlowitz, după euforia primelor zile, au început să circule și opinii mai reținute, chiar critici. Vom reține două: Jakob Ignjatović, revoluționarul și scriitorul romantic, care a redactat programul sărbilor de la Pesta, era de părere că trebuia mers mai departe, abandonându-se ideea Vojvodinei și trecându-se direct la unirea cu Serbia, după modelul țaratului lui Stefan Dušan. O opinie mult mai rezonabilă și reținută a avansat conservatorul Jovan Hadžić-Svetić. Acesta n-a încuviințat separarea de unguri, depunându-și în fața adunării mandatul de delegat. A avut obiecții și în privința legării mișcării sârbești de croați, înaintea încheierii unui acord prealabil și a consultării Soborului croat. Se temea, anume, de rolul subordonat al sârbilor într-o asemenea alianță<sup>44</sup>.

La Zagreb opiniile erau împărțite, deși majoritatea democratică a salutat acordul cu sârbii. Iar banul Jelačić a luat faptele ca atare, lăsându-se confirmat în demnitate și de noul patriarh de la Karlowitz. Lesne de înțeles, avea nevoie de sprijinul sârbilor din Granița și din cadrul unităților sale combatante<sup>45</sup>.

Treburile au fost destul de complicate și la Curte, la Innsbruck. Împăratul cel bătrân, Ferdinand, a acceptat să primească deputația sârbească condusă de patriarhul Rajačić doar într-o audiență privată și în prezența principelui Eszterhazy, ca reprezentant al guvernului ungar (legitim, deci). I-a primit cu răceală, comunicându-le că „nu pot să confirm hotărârile unei convenții nelegale, pe care au adoptat-o supușii mei de confesiune greco-orientală împreună cu o mulțime de venetici din Serbia. Eu sunt dispus să îndeplinesc toate dorințele legale ale supușilor mei de confesiune greco-orientală și care îmi sunt înaintate pe cale legală. Acestea sunt Dieta ungară, Guvernul maghiar și congresul vostru legal, singurele prin intermediul cărora voi vă puteți exprima propriile dorințe.”

Deci, de la locul cel mai înalt, hotărârile skupštinei din mai au fost întâmpinate cu refuz.

Cu totul diferit a decurs însă primirea din partea *camarilei* imperiale. Arhiducesa Sofia, spiritul camarilei, mama viitorului împărat, Franz Iosif, etala în coafură panglici împletite în culorile sârbești;

<sup>43</sup> *Ibidem*; M. Polit-Desancic, *op. cit.*, 98.

<sup>44</sup> S. Gavrilovic, *Srbi u Habsburskoj monarhiji 1848...*, 84–88.

<sup>45</sup> Idem, *Srem pre i u toku Srpskog narodnog pokreta 1848 – 1849. (Sremul înainte și în cursul Mișcării naționale sârbești din 1848–1849)*, Beograd, (1996), passim; Vasa Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848–49. (Luptele sociale și politice în Croația în 1848–49)*, Zagreb, (1949), 211–255.

<sup>41</sup> *Istorija srpskog naroda...*V/2, p. 60; M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 71–102 (Redarea cu cele mai sugestive detalii, de martor ocular, a adunării din 1/13 – 3/15 mai de la Karlowitz).

<sup>42</sup> *Istorija...*V/2, 60–61.



iar arhiducele Franz-Karl le-a transmis sârbilor: „Trebuie să recunoaștem că, atât Noi (Curtea) cât și voi, suntem nefericiți și trebuie să ne ajutăm reciproc. **Mergeți mai departe pe calea aleasă, căci acesta duce la izbăvirea Noastră și a voastră**”<sup>46</sup>.

Patriarhul și emisarii skupstinei au părăsit Innsbruck-ul mai degrabă dezamăgiți; deși *voaletele încurajări își vor arăta prețul adevărat odată cu scurgerea vremii*.

*Reacții românești: Adunarea-consfătuire, în deplină concordie, de la Pesta*

La început românii bănățeni s-au străduit să se distanțeze de radicalismul mișcării sârbești, delimitându-și propriile opțiuni, în corelație însă cu politica Guvernului ungar. Din inițiativa lui Emanoil Gojdu românii, 39 de „deputați”, din comitatele bănățene și ungurene (Arad, Bihor, Bichiș, Caraș, Timiș, Torontal) și din orașul Pesta s-au întrunit în capitala Ungariei, între 3/15 și 9/21 mai.

Această adunare sau, mai degrabă, consfătuire a fruntașilor români din Ungaria avea două obiective principale. Definirea mai exactă a postulatelor românești, spre o delimitare de tranșantele evoluții ale sârbilor de la Karlowitz, cu care împărtășeau încă același destin religios; și apoi, atragerea corpului național românesc pe făgașul *legitimist*, al congreselor bisericești sub autoritate guvernamentală.

În acest sens ne îndeamnă și gândurile exprimate de timișoreanul Petru Cermena<sup>47</sup>, care-și liniștea cititorii cam sceptici, cum erau românii îndeobște, când se punea în discuție o concluzie cu ungurii: „Și dacă nu ne putură înghiți sârbii, cu care furăm mai strâns legați în multe moduri... **să n-ai teamă că ne vor absoarbe ungurii**, cu atât mai puțin cu cât acum românii veniți la adevărata conștiință națională.”

Preocuparea principală a dezbaterilor adunării sunt însă hotărârile de la Karlowitz, una dintre ele privindu-i direct și pe români, în sensul încurajării „autodeterminării” corpului național din Regatul ungar. Românii însă acum *nu vor să aibă în niciun fel de a face cu Karlowitzul*, respingând „ab initio” orice posibilă corelație.

Istoricul I. D. Suciuc ne lasă să înțelegem că moderatul Emanoil Gojdu, cel care a convocat întrunirea de la Pesta, înclina mai mult spre

o delimitare mai riguroasă a structurilor ierarhice și funcționale ale Bisericii comune decât spre o separare deplină. Inițiativele „independiste” față de sârbi s-ar datora, de fapt, delegaților lugojeni, opiniază cunoscutul istoric.

Însă cele petrecute la Karlowitz între timp dădeau îndreptățire unei noi judecăți. Sentimentul național la români acum prevalează asupra celui de apartenență la Comunitatea ortodoxă. Intelighenția reunită la Pesta *protestează* contra proclamării lui Josif Rajačić ca patriarh al Bisericii comune, preluând întru totul argumentele guvernamentale: „fiindcă după legile civile și după canoane, alegerea e ilegală...”

Era firesc ca guvernul de la Pesta (sau chiar maghiarii simpli, de altă credință decât cea ortodoxă) să se indigneze de o asemenea cutezanță... dar **românii, ortodocșii și ei, să protesteze împotriva unui câștig ierarhic în seama Ortodoxiei, sună paradoxal**, chiar frustrant. **Politicul și naționalul au prevalat asupra confesionalului**; caz unic la revoluție când, într-un demers deliberat și lipsit de constrângere, credincioșii petiționari *solicită să fie mai puțin decât ce-au fost înainte*. Deputații reuniți declară în același timp credință Împăratului, dragoste „fraților unguri” și încredere în „Ministeriul” maghiar.

Este însă doar un preambul legitimist la *Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat*, adresată guvernului, prin care „cer sistarea apartinerii lor la ierarhia sârbească și, peste tot, scoaterea lor de sub conducerea și păstoria Bisericii greco-uniune astfel ca să poată fi propusă conducerea afacerilor bisericești și școlare unei autorități proprii ecleziastice...”<sup>48</sup>.

Cei întruniți la Pesta își însușesc în spiritul literii și dispoziția ulterioară a ministrului cultelor Otvos Jozsef, de convocare a unui nou congres bisericesc, sub autoritate guvernamentală, la Timișoara, pe ziua de 13/25 (în varianta ministerială 15/27) iunie, „ca să ne sfătuim cu toții, laolaltă, pentru bunul de obște”<sup>49</sup>.

Dezideratele enunțate sunt, observa I. D. Suciuc, „de ordin bisericesc, politic și național”<sup>50</sup>. Mai simplu spus, Mitropolie românească (vicar metropolitan deocamdată); o comisie mixtă, în vederea separării bisericești și școlare de sârbi; libera folosință a limbii românești în biserică, școală și „în toate trebile nației”; limba maghiară, ca limbă

<sup>46</sup> S. Kaper, S. Zdravković, *Srpski pokret u južnoj Ugarskoj 1848 (Mișcarea sârbească în Ungaria de sud la 1848)*, vol. I, Beograd, (1870), 93; Jovan Radonić, *Slike iz istorije i književnosti, (Secvențe de istorie și literatură)*, Beograd, (1938), 333.

<sup>47</sup> Articolul de presă *Epistola unui timișorean către altul îndepărtat*, apud I. D. Suciuc, *op. cit.*, 64–65.

<sup>48</sup> I. D. Suciuc, *op. cit.*, 65 (text reproduc în T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. I, ediția a II-a, Sibiu, (1904), 343–347.

<sup>49</sup> *Ibidem*; *Istoriia srpskog naroda*,..., V/2, 65.

<sup>50</sup> I. D. Suciuc, *op. cit.*, 66.

oficială; ameliorarea condiției românilor în administrație, justiție și în „regimentele militarești”.

### *Timișoara și iluzia congresului anti-sârbesc*

Am părăsit Timișoara în plină euforie patriotică și isterie anti-evreiască.

La 5/12 aprilie se aleg și noii demnitari ai comitatului. Comite suprem de Timiș a fost investit magnatul Petar Čarnojević, iar vicecomiți Sava Vuković și Kulterer Ignacz.

La 13/25 mai Adunarea comitatului Timiș emite un manifest către populație. Textul înștiința cetățenii cu privire la ultimele reforme și evenimente. Face referire și la insurecția banului croat Jelačić, amintind că răzvrătirea i-a cuprins și pe sârbii de la Karlowitz. Spre a preîntâmpina orice tulburări, adunarea cere cetățenilor din Timiș să asculte numai de guvernul de la Pesta; cei ce cuteză să încalce legea „vor fi aspru pedepsiți”. Toți cetățenii să presteze „jertfă patriotică” prin donații de obiecte, metale prețioase, postavuri, animale. Iar tinerii, să se înroleze în armata de voluntari (honvezi)<sup>51</sup>.

Iar la 23 mai/4 iunie ministrul de interne Szemere îl înștiința pe recent numitul comisar regal Čarnojević că guvernul a scos hotărârile sârbilor în afara legii iar proclamarea Vojvodinei „contravine nemijlocit Constituției” și „năruiește unitatea țării”. Ministrul îi cerea comisarului să vegheze cu strictețe și să împiedice introducerea de arme și tipărituri din Serbia, să pună sub un strict control tipografiile de acasă și să avertizeze Guvernul de la Belgrad, să-și controleze supușii, împiedicându-i de la participarea la întruniri naționale în Ungaria. Pentru a-i ușura sarcina, a fost numit și un al doilea comisar, în persoana vice-comitelui Sava Vuković<sup>52</sup>.

Între timp, în acord cu cele convenite de către deputații români la Pesta, sosesc la Episcopie și instrucțiunile ministrului Otvos, de întrunire a congresului bisericesc, pe data de 15/27 iunie. În absența mitropolitului, aflat în stare de răzvrătire, episcopul timișorean Pantelimon Živković s-a găsit într-o postură extrem de delicată. Din partea comitatului s-au exercitat asupra sa presiuni, să-l substituie pe mitropolit în procedura alegerii și desemnării deputaților la înaltul for bisericesc. Episcopul încearcă să iasă din încurcătură, redactând o adresă<sup>53</sup>, prin care solicită la Minister amânarea întregii proceduri. Deoarece nu a primit nici o îndrumare de la mitropolit, episcopul ezită să

ia o hotărâre: „precum partea poporului de limba română n-a voit a alege și a trimite delegați la congresul ce avea să se țină la Karlowitz... tot așa, acum partea sârbă nu va participa la adunarea fixată pe ziua de 27 iunie.” Punctul de vedere al episcopului se pare că a fost însușit și de comisarul Vuković, cel mandatat să supravegheze desfășurarea evenimentelor, în ciuda insistențelor părții românești.

Întârzierea de a se da satisfacție preconizateilor promisiuni făcute românilor la Pesta a generat și primele semne de neîncredere în autoritatea maghiară, contribuind deopotrivă la radicalizarea dezideratelor în viitoarea adunare românească, cea de la Lugo<sup>54</sup>.

### *Războiul civil maghiaro-sârb*

Îndată după hotărârile de la Karlowitz, Consiliul central sârbesc și-a luat în serios misiunea de apărare. Detașamente ale gărzilor naționale maghiare s-au pornit să patruleze, amenințator, din satele cu populație maghiară ale Banatului și Bacicăi. Sârbii erau dezarmați, arestați și deferiți justiției militare. La Seghedin și în alte centre din Ungaria de sud prindeau viață tabere militare, amenințătoare pentru sârbii din Vojvodina. Președintele Consiliului sârbesc, tânărul ofițer Đorđe Stratimirović, va depune strădanii să-i atragă pe grăniceri de partea mișcării naționale. În sprijin îi vine și hotărârea nepopulară a Curții imperiale, din 7/19 mai, preconizând subordonarea către Guvernul ungar a autorităților militare din Graniță. Grănicerii au dat glas supărării lor la Mitrovița în Srem și la Pančevo în Banat. Amenințau că dacă această hotărâre se aplică ei își vor părăsi unitățile și vor pleca să-și apere satele împotriva ungarilor.

În primele zile din iunie când atacul maghiarilor asupra Karlowitzului și a Novi Sad-ului părea iminent, comunitățile grănicerești s-au ridicat la arme. La 9/21 iunie comisarul Čarnojević își informa Ministerul că 16000 de „insurgenți” cu 8 tunuri au ocupat poziții la Karlowitz și la „valul roman” de la Novi Sad, nădăjduind și sprijin de la croați și din Serbia, pentru a porni la atac.

Acum are loc și incidentul, relatat anterior, de la Petrovaradin, dintre comandantul încă nehotărât, generalul Hrabowski și ofițerii sârbi, care revendicau Vojvodina inexistentă pe hărțile Ungariei. Generalul a îmbrățișat cauza maghiară, rezezându-i pe insurgenți: „eu nu văd nici un popor sârbesc în Ungaria și nu am cui să-i asigur protecție; peste Sava este Serbia și cine vrea să fie sârb, să se ducă acolo!”<sup>55</sup>.

<sup>51</sup> *Ibidem*, 83–85.

<sup>52</sup> *Istorijski...*, V/2, 65.

<sup>53</sup> I. D. Suciuc semnalează respectiva adresă, pe care însă nu am aflat-o la poziția indicată, în Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond 1848*, adresa din 26 iunie.

<sup>54</sup> I. D. Suciuc, *op. cit.*, 69–72.

<sup>55</sup> S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, 74–75.

Amărăți și furioși delegații grănicerilor s-au reîntors la Karlowitz; Consiliul a redactat de îndată o contestație la Împărat, împotriva lui Hrabowski, afirmând că nici ei nu recunosc Guvernul ungar care a nesocotit hotărârile Skupštinei și a înrolat „gărzi mobile”, terorizând întregul popor cu justiția militară. Cer de la Curte schimbarea generalului și delegarea în Voivodina a mitropolitului, a banului Jelačić și a voievodului Šupljikac, pentru a se preîntâmpina un devastator război civil.

Dar Forul suprem deja se pronunțase împotriva sârbilor: Prin depeșă din 8/20 iunie Monarhul îl înștiința pe ministrul de război maghiar (L. Meszaros) că i-a transferat sub autoritate întreaga armată grănicerească din Ungaria, Transilvania și „ținuturile anexate”<sup>56</sup>.

Guvernul maghiar se arăta acum dornic de acțiune. În dimineața zilei de 12/24 iunie comandantul de la Petrovaradin a trimis o subunitate să ia în stăpânire Karlowitzul și să împrăști Consiliul sârbesc. Deși inițial prinși de panică, Stratimirović i-a mobilizat pe oamenii săi și, cu un detașament de voluntari din Serbia sprijiniți și de gardiștii lui Vule „muntenegreanul”, au stăvilit atacul și au trecut la contraatac, alungându-și dușmanul în cetate<sup>57</sup>. Pe teren au rămas zeci de morți și răniți și mai multe case incendiate, în periferie. Așa a început *războiul civil*.

### *Adunarea populară a românilor și semnele de întrebare de la Lugoj*

În zilele de început ale lui iunie Eftimie Murgu pornește spre Banat. Centrul frământărilor revoluționare la români s-a deplasat acum din Pesta spre orașele bănățene. Înainte de plecare Murgu lansează un viguros manifest revoluționar (aprobat de ministrul de interne Szemere), făcând elogiul „poporului unguresc” care i-a dezrobit și pe țărani români; obsesia lui de-o viață era însă națiunea română și ocrotirea acesteia, prin „înarmarea poporului”. Szemere însă îl avertiza, totodată, pe comisarul Vuković: „Murgu... este un *om fantast și periculos*...”<sup>58</sup>.

Revoluționarul bănățean obține de la ministru încuviințarea să convoace la Lugoj „o adunare românească în care să se expună numai deziderate, nu să se ia hotărâri”. Totuși, suspiciunea rămâne, comisarul-vicecomite de Caraș Jakabffy reținând totala sa desconsiderare față de autorități:

la comitele supreme s-a dus numai chemat iar la ceilalți, deloc. În drum s-a oprit la Caransebeș, încercând, în baza enormei popularități de care se bucura, de „*apostol al libertății*” țăranilor români, să-și atragă sprijinul și din partea Regimentului de graniță. Generalul-comandant Appel l-a izolat însă, cu santinele la ușă, cerându-i să părăsească orașul. Ceea ce s-a făcut, a doua zi.

Coroborând convingător izvoarele românești cu cele străine despre desfășurarea *Adunării populare* din 15/27 iunie, de pe platoul de sub viile Lugojuului, devenit *Câmpul Libertății*, I. D. Suciuc estimează la 10000 numărul celor ce au participat.

1. Cu privire la *dezideratele adunării* bănățene, sursa noastră fixează următoarele puncte:

Înființarea unei armate populare române prin înarmarea poporului în termen de șase zile.

2. Numirea lui Eftimie Murgu de căpitan suprem al acestei armate și a câte unui căpitan pentru fiecare din cele trei comitate bănățene (Timiș, Caraș, Torontal). Limba de comandă în armata populară să fie cea românească.

3. Recunoașterea limbii române ca limbă oficială în tot Banatul. Limba maghiară va fi folosită doar în corespondența cu Guvernul maghiar.

4. Independența Bisericii române din Banat prin destituirea celor doi episcopi, de Timișoara și Vârșeț.

Cel mai „concludent” dintre izvoarele vremii, raportul de serviciu al comisarului adunării Vuković, concluzionează: „Axul vorbirii sale [Murgu] a fost înarmarea pentru salvarea patriei de inamicul comun, sârbii. Deci spiritul care inspiră adunarea este prietenos în privința noastră, iar față de inamicii noștri amenințător... *dar în rezultatele finale eu sunt mai puțin mulțumit cu acest spirit.*”

De fapt, remarcă pe bună dreptate I. D. Suciuc, „ceea ce cerea Murgu...au cerut și revoluționarii sârbi”<sup>59</sup>. ...În loc să îndrume oamenii să se înroleze în gărzile naționale maghiare<sup>60</sup>, Murgu *crea înființarea unei armate române* în care el să fie coman-

<sup>56</sup> *Istorija srpskog naroda...*, V-2. 69-70.

<sup>57</sup> M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 114-116; S. Gavrilović, *Srem pre i u toku Srpskog pokreta...*, 150-170.

<sup>58</sup> I. D. Suciuc, *op. cit.*, 99 (Scrisoare datată Pesta, 31 mai 1848).

<sup>59</sup> I. D. Suciuc, *op. cit.*, 110; aceeași abordare, coborând evenimentul de la 1848 de pe înaltul pedestal pe tărâmul răscoalei și al războiului civil, la Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, (2000), 19 (citată din Kossuth: „...ca în Caraș românii să aibă căpitan, acesta este un gând care subminează unitatea țării, care de altfel este unicul pretext al răscoalei sârbe.”)

<sup>60</sup> Comisia maghiară de recrutări și-a început în luna iunie activitatea și în Banat. Încă de pe acum se remarcă o rezervă la înrolări din partea românilor. Astfel, la comisia din Caraș din totalul de 437 de recruți, 283 erau maghiari și germani și doar 153 români, o disproporție majoră în raport cu structura populației, a cărei majoritate covârșitoare o constituiau românii. (I. Boroș, *Evenimentele revoluției de libertate*, 33-34).

dant suprem. În loc să recunoască limba maghiară ca limbă oficială în toate instituțiile din Banat, el cerea să fie decretată oficială limba română.” Și Vuković este, până la urmă, foarte tranșant: „Despre Murgu doresc să spun mai multe pe cale orală. El îi vorbește de bine, neîncetat, pe eroii noștri, pe Kossuth..., îi laudă, dar **fierbe planuri îndepărtate**. În viitorul apropiat *poate fi util contra sârbilor*, dar după ce vom isprăvi cu aceștia, *îl vom privi în ochi mai serios*.”

Deci, în cele din urmă, o neîncredere apăsătoare se prefigurează pentru viitorul ca personaj revoluționar al lui Murgu dar și pentru așteptările românilor de la revoluția maghiară<sup>61</sup>.

### *Operațiunile de război din Voivodina și Banat*

După atacul eșuat asupra Karlowitzului, ambele părți, cea maghiară (cu suport imperial deocamdată) și cea sârbească au trecut la febrile pregătiri militare, tabere fortificate și stocarea muniției, cu acuze reciproce în fața Monarhului. În 16/28 iunie din partea Curții a sosit un îndemn la pace și supunere, abandonarea fortificațiilor „rebele” și restituirea tunurilor și a muniției însușite abuziv din arsenalele armatei. Comisarul Čarnojević a încercat, pe baza manifestatului imperial pacifist, să îndrepte faptele spre un armistițiu de 10 zile. La Novi Sad, în acest interval, s-au ținut alegeri maghiare (dietale) soldate cu incidente, vărsări de sânge și teroare militară împotriva sârbilor din oraș. Populația a fost totuși ferită de un masacru de proporții prin intervenția oportună a înaltului comisar. Pe valul

întărit la nord de oraș („șanțurile romane” de la Jarak) s-au reluat schimbul de focuri, incidentele reizbucnind și la Pančevo, între sârbi și minoritarii catolici. Președintele Consiliului districtual din Banatul de sud (K. Pejčić) împreună cu Đorđe Stratimirović, comandantul suprem<sup>62</sup>, vor adresa, la 24 iulie/5 august o *Proclamație* către minoritari, înștiințându-i despre suspendarea instituțiilor din Granița și înlocuirea lor, peste tot, prin consiliile naționale, subordonate organului districtual de la Pančevo și Consiliului central de la Karlowitz. Ofițerii Regimentului XII germano-bănățean au refuzat să se supună; au fost arestați și împreună cu membrii nesupuși ai Magistratului, au fost cu toții demiși și internați (în jur de 60) la Zemun.

După expirarea armistițiului ostilitățile, cu ură și înverșunare mai mare, au escaladat într-un adevarat război sângeros și de exterminare.

Sârbii și-au definitivat acum obiectivele: separarea deplină a Voivodinei lor, păstrarea privilegiilor naționale, ale bisericii, limbii și a instituțiilor naționale ce au prins între timp viață.

Ministrul Szemere era la fel de tranșant, în instrucțiunile trimise, la 7/19 august, către comisarii din teren: „Noi considerăm mișcarea grănicerească rasciană [sârbească] o *trădare* și nu există loc nici de pace și nici de negociere. Nimicirea acestei mișcări trebuie înfăptuită ori pe calea armelor ori prin predarea rascienilor; ori ar trebui să predăm [noi] partea de sud a patriei, ceea ce maghiarul nu face și nici nu poate să admită...” Asemenea sentințe dure erau prefigurate și de prezentarea făcută în Dieta țării la 11/23 iulie de către Kossuth; cu privire la sârbi acesta spunea următoarele: „Cel ce dorește în cadrul Ungariei să înființeze un stat deosebit, acela este un insurgent și un rebel, căruia i se poate răspunde doar prin instanță, cu frânghia.” I-a acuzat că au refuzat oferta oficială, de a-și ține propriul congres; iar la adunarea națională „neconstituțională” au decis înființarea Voivodinei, au dat drumul în țară „cetelor pustiitoare” din Serbia și au refuzat să se supună comisarilor guvernamentali. Conducătorul maghiar i-a amenințat că-„i va spulbera precum vulturul”, refuzând orice noi tratative, nerăbdător să afle cât de curând vestea „despre luptă și victorie”. După acest fulminant și belicos expozeu, dieta patriotică s-a grăbit să voteze un împrumut de război și a adoptat hotărârea mobilizării a 200000 de ostași<sup>63</sup>.

<sup>61</sup> I. D. Suciu, *op. cit.*, 98–113; *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből*, Bessenyei Ferencz (ed.) (Memoriile din timpul pribegiei în Ungaria și al exilului său, îngrijite de B. F.), Budapest, (1894); Atanasie Șandor, *Studiu asupra evenimentelor de peste munți din anii 1848–1849, cu nararea celor întâmplate în părțile Aradului*, în *Memorialistica Revoluției de la 1848 în Transilvania*, Studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Cluj-Napoca, (1988), 123–137; Partenie Gruescu, *Evenimentele anului 1848 și 1849 prin ținutul Făgetului*, în *Memorialistica Revoluției de la 1848...*, 138–151; Dimitrie Petrovici Stoiichescu, *Curgerea întâmplărilor subscrisului în timpul revoluției maghiare*, în *Memorialistica Revoluției ...*, 152–158 (Sugestive sunt spusele memorialistului, ajuns în postura ingrată, de vicar mitropolitan bănățean neconfirmat, despre impasul românilor bănățeni: „...afurisind ora mergerii mele la adunarea Lugojului... Am primit administrația diecezei ca să nu cadă în mâna vreunui tânăr, care nici biserica, nici clerul [nu] ar fi fost în stare a apăra sau doar în mai mare confuzie le-ar fi cufundat, eu le-am apărat însă pe mine m-au jertfit. Am primit ca să nu vatăm bunăvoința adunatei mulțimi în Lugoj, însă acei români nu sunt în stare acum a mă scăpa. Măcar că acea adunare a fost în sensul doririi înaltului împărat, carele pe sârbi de rebeli declarase, înaintea maghiarilor am fost suspect...”)

<sup>62</sup> **Vožd**, adică conducător absolut, în sensul atribuțiilor lui Karagherghe, în insurecția națională din 1804.

<sup>63</sup> Thim, József, *A magyarországi 1848/49-iki Szerb fölkelés története (Istoria rebeliunii sârbești de la 1848/49 din Ungaria)*, vol. II, Budapest, (1930), 604–605; S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, 94; *Istoriya srpskog naroda...*, V/2, 72–75.

După cum era de așteptat sârbii insurgenți își vor pune speranțele mai degrabă în Serbia de peste Sava și Dunăre decât în mai rezervatul și problematicul aliat de la Zagreb. În legătură directă cu statul major al lui Stratimirović continua să fie și consilierul militar de la Belgrad Stevan Knićanin. Kneazul Aleksandru, fiul marelui Karagheorghe, se arăta personal încântat de „începutul bun” al fraților de peste apă. Il îndeamnă pe omul său de nădejdie „să-i sfătuiască... cum a făcut-o și până acuma”, fiind singura persoană „cu o privire exactă asupra evenimentelor” din Vojvodina. Iar ministrul-premier Garašanin își reânnoia asigurările de ajutor „sub formă de împrumut”, în arme, muniție și voluntari, pentru sprijinul lor de-acum „și mai târziu pentru folosul *întregii sârbimi*”<sup>64</sup>.

Individual și în grupuri s-a trecut din Serbia în Banat și Srem încă de la începutul lui mai; am văzut că în primele atacuri rolul defensiv al voluntarilor a fost hotărâtor pentru ca rezistența armată să prindă apoi viață. Pe măsură ce lupta primea amploare și trimiterea de voluntari a continuat să fie tot mai organizată, întreaga acțiune fiind supravegheată personal de Garašanin. Acesta a trimis circulare către prefectii ocoalelor, cerându-le să se implice în atragerea de voluntari, „oameni care să nu facă de râs numele sârbesc”, căci erau destui și amatorii de jafuri și tâlhării. În cursul lunii iulie în fruntea voluntarilor a fost maiorul Stanojlo Petrović, iar din august consilierul de stat și voievodul (generalul) Stevan Knićanin, eliberat în acest scop din serviciul de stat.

Când noul comandant a sosit în Vojvodina, taberele militare ale sârbilor voluntari și ale insurgenților autohtoni erau, în linii mari, constituite. Ceea ce a fost un important succes de început al Consiliului sârbesc și al conducătorului șef, Đorđe Stratimirović.

Cel dintâi și cel mai important a fost campul fortificat de la Karlowitz, ridicat îndată după skupștina din mai. Aici și-au aflat tabără grănicerii veniți din Regimentul Petrovaradin, țărani din Srem și voluntari de peste Sava. Era și sediul central al forței militare sârbești, destinat să blocheze cetatea Petrovaradin și să fie în același timp centru de înrolare și instrucție pentru cei mobilizați și ulterior trimiși pe front, în Bacica și Banat. La Karlowitz era și arsenalul cu muniție și echipamente, atelierele de reparat armamentul, camera cu rezervele de alimente, brutăria, spitalul de

campanie. La vest de cetate au prins viață taberele de la Sremska Kamenica, Cerević și Banoštor, care aveau menirea la fel, de a supraveghea formidabila fortificație de pe Dunăre dar și de a tăia comunicațiile cu maghiarii de la Vukovar, Ilok ori cu taberele maghiare de la Futok și Palanka. Au mai fost tabere provizorii și la Bukovac, Majdan, Šid și altele. Până la sfârșit Sremul (regiunea dintre Sava și Dunăre, la sud de Novi Sad) sprijinindu-se pe Serbia a rămas o bază fermă pentru fronturile din Bacica și Banat și un izvor nesecat de oșteni pentru ele.

Pentru maghiarii din Bacica cele mai solide baze erau la Temerin, Vrbas, Ker, Jarak, Feldvar. Iar în Banat, orașele Becicherecul Mare, Vârșeț și Biserica Albă. Sârbii bănățeni au fost de aceea obligați să se fortifice la Deliblata, Perlas, Tomaševac, Alibunar, Straja și Vračevgaj.

Luptele s-au reluat cu atacul gărzii maghiare asupra pozițiilor sârbești de la Vlaicovăț, în Banat. A doua zi, în 11/23 iulie, din tabăra de la Alibunar a pornit asupra Vârșetului o trupă de vreo 3000 de sârbi. La intrarea în oraș au fost întâmpinați de armata imperială a colonelului Blomberg și de husarii maiorului-grof Eszterhazy. Sârbii au fost împrăștiați iar cei doi comandanți ai lor (comisarul consiliului Dimitrije Stanimirović și maiorul Naum Kojić) au fost capturați. Cei doi au fost apoi duși la Timișoara, unde au fost expuși insultelor și agresiunii vulgului „patriotic” și apoi spânzurați, la ordinul comisarului Vuković. Cât mai dura încă confruntarea de la Vârșeț germanii din oraș s-au pornit să-i prigonească pe sârbi, devastându-i casa și ucigându-l pe fruntașul acestora, judecătorul Šandor Kumanović. Apoi gloata isterizată s-a năpustit asupra celorlalți sârbi; în ultima clipă a fost oprit pogromul, prin intervenția grofului Eszterhazy și medierea episcopului Stefan Petrović.

După victoria de la Vârșeț maghiarii au decis să nimicească pozițiile avansate sârbești de la Sentomaš (redenumit *Srbobran*, adică „Bastionul sârbilor”), în Bacica. Șanțul fortificat de aici era apărat de 3000 de ostași (grăniceri, sârbi de dincolo și miliții autohtone), conduși de căpitanul grănicer Todor Bosnić și comandantul din Serbia Luka Stefanović. Generalul baron Bechtold dispunea de o forță mult mai mare, cu sprijin puternic de cavalerie și artilerie. Husarii și infanteriștii, cu susținerea tunurilor, au atacat concentric, din trei părți și în valuri succesive pozițiile sârbești, în 14; fără succes însă, fiind constrânși să se retragă, cu pierderi însemnate. Alte două încercări, la Turija și Čurug, s-a soldat de asemenea cu eșec.

În cursul zilei de 17 s-au dat lupte violente la Feldvar. Sârbi conduși de maiorul Stefan Surdučki,

<sup>64</sup> Grgur Jaksic, *Prepiska Ilije Garašanina...*, I, p. 170–173; S. Gavrilovic, *Ilija Garašanin i Madjari...*, 201–211; D. Pavlovic, *Srbija i srpski pokret u Juznoj Ugarskoj 1848. i 1849. (Serbia și mișcarea sârbă în Ungaria de sud în 1848 și 1849)*, Beograd, (1904), 26–29; *Istorija srpskog naroda...*, V/2, 75–78.

comandantul batalionului de șaike, trec la contraatac: ocupă localitatea și se izbesc violent cu trupele maghiare și garda lor din Beceiul Vechi. Pierderile au fost mari de ambele părți. Iar gardiștii unguri, în neputința lor, și-au vărsat furia devastând și ucigând populația sârbească din satele apropiate.

Consiliul de război al sârbilor a decis apoi ca trupele masate la Perlas să dezvolte ofensiva spre Becicherecul Mare, sub comanda colonelului național Jovan Drakulić (fost ofițer imperial). Se intenționa joncțiunea cu grănicerii din Districtul Kikinda Mare (11 localități și orașul propriu-zis). Armata lui Drakulić, 5000 de grăniceri și 300 de voluntari, s-a ciocnit, pe 15, într-o violentă înclăștare, de 6 ore, de atacuri și contraatacuri succesive, la Ecika, cu infanteria, escadroanele și tunurile lui Kiss Erno, comandantul de la Becicherec. Maghiarii au bătut în retragere, închizându-se în oraș<sup>65</sup>.

Satele românești din teritoriu, fără mare entuziasm, își vor face cumva datoria față de autoritatea de la Karlowitz<sup>66</sup>. Incidente vor fi totuși, între sârbii din Alibunar și românii din Sân Mihai. Vor fi incendiate de sârbi Sân Mihaiul și Uzdinul. Un episod sângeros, o recidivă a unui mai vechi conflict pentru localul bisericii, se va produce și la Biserica Albă<sup>67</sup>.

Un conflict deschis s-a declanșat însă între sârbi și germani în Granița sud-bănățeană. Concomitent cu noile lupte de la Srbobran din Bacica, care se încapățâna să reziste în continuare reunitei ofensive austro-maghiare din august, sârbii din Banat au încercat și ei să ocupe Biserica Albă. Germanii din localitate s-au bazat și pe români, organizându-și propria gardă națională și trecând la arestarea sârbilor de frunte. Sârbii și-au concentrat forțele, pe la mijlocul lunii august, la Vračevgaj, unde s-au reunit vreo 6000 de grăniceri bănățeni, insurgenți, apoi și voluntarii din Serbia, conduși de Stefan Knićanin. Atacul a pornit în dimineața de 19: cu mare elan sârbii au nimicit baricadele și apărarea din tranșeele ridicate de nemți, pătrunzând până în centru. Când la casele

germane au început să se ivească steagurile albe, din senin atacatorii au fost loviți de șarjele ulanilor imperiali ai colonelului Blomberg, sosiți în ajutor, de la Vârșeț. Sârbii au fost siliți să bată în retragere. Germanii și maghiarii au năvălit atunci în partea sârbească a orașului, făcând un adevărat pogrom asupra populației rămase. Au fost uciși 72 și mulți alții deferiți justiției sumare. Peste cinci zile grănicerii și-au reînnoit atacul, eșuat din nou, după lupte crâncene<sup>68</sup>.

Necazurile sârbilor au sporit însă și mai mult în zilele ce-au urmat. Trupa lui Kiss Erno s-a repliat de la Srbobran și a reușit să distrugă tabăra de la Perlas. Au căzut peste 250 de apărători și mai multe sute de prizonieri. Comandantul Jovan Drakulić abia a scăpat cu 5–600 de supraviețuitori, pierzând și tunurile. Panica a cuprins toate taberele lor din Banat; maghiarii însă au revenit la baza de la Becicherec, neexploatănd situația favorabilă. Iar sârbii, până la urmă, și-au refăcut apărarea serios încercată.

Aflând de necazurile celor de la Perlas, Stratimirović a pornit în ajutorul bănățenilor cu 2000 de grăniceri din Bacica. Acestora li s-a asociat cu forțele-i rămase și Knićanin. Ei vor consolida apărarea de la Tomașevac, oprindu-l pe Kiss. Acesta în cele din urmă va abandona și Perlasul, simțindu-se mai în siguranță la Ecika și Becicherec.

Conștient de amenințarea situației din Banat guvernul de la Belgrad a luat măsuri energice, trimițând de îndată noi formațiuni de „voluntari”. Astfel s-a reluat atacul asupra Becicherecului, zădărnicit din nou de comandantul maghiar: l-a oprit pe Knićanin care înainta dinspre Tomașevac iar apoi și pe Stratimirović, care a fost constrâns să se întoarcă în Bacica.

După intrarea Croației în război, la 11/23 septembrie și înăsprirea raporturilor cu Austria, poziția Guvernului ungar a devenit mai precară; la Pesta s-a decis că era necesar în noile condiții să fie eliminat (sau măcar neutralizat) focarul sârbesc din Bacica. Din nou s-a arătat decisivă poziția de la Srbobran. Comanda armatei a preluat-o însuși ministrul de război Meszaros: la 21 septembrie/3 octombrie el a ordonat desfășurarea a 25000 de honvezi în atacul împotriva sfidătoarei fortificații, apărată de 5000 de vajnici grăniceri și voluntari, cu 14 tunuri, conduși cu hotărâre și pricepere de căpitanul Petar Biga. După devastatoarele atacuri ale infanteriei și șarje ale husarilor, apărătorii au reușit totuși să reziste, ajutați și de o trupă de 3000

<sup>65</sup> S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, 98–99; S. (Felix) Milleker, *Povesnica Vršca, ...* II, 14–17; V. Krestić, *Srpski vojni logor kod Perleza u 1848. godini* (Tabăra militară sârbească de la Perlas la 1848), *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 29, (1961), 34–36; *Istorija srpskog naroda, ...* V/2, 76–78.

<sup>66</sup> Mircea Măran, Documente despre românii din Banatul de vest în timpul Revoluției de la 1848–1849, în *Studii bănățene*, Valeriu Leu, Carmen Albert, Dumitru Țeicu (coord.), Timișoara, (2007), 293–304;

<sup>67</sup> Radu Flora, *Relațiile sârbo-române. Noi contribuții*, Panciova, (1968), 97–101; Nikola Gavrilović, *Srpsko-rumunsko klirikalno učilište u Vršcu. 1822–1867* (*Școala clericală sârbo-română de la Vârșeț. 1822–1867*), Novi Sad, (1983), 177.

<sup>68</sup> S. Subotić, Bela Crkva u dogadjajima iz 1848/49, (Biserica Albă în evenimentele din 1848–49), *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 27, (1960), 97–110; Gr. Jakšić, *op. cit.*, 279.

de grăniceri care i-a atacat pe asediatori. Maghiarii s-au retras după bătălia ce a durat 12 ore.

Era de-acum limpede că niciuna dintre tabere nu reușea să-și atingă obiectivul: sârbii au reușit să respingă atacurile maghiare în Bacica; iar maghiarii au avut și ei succes în apărarea din Banat.

Acest relativ echilibru se menținea în momentul când Casa de Austria și-a revizuit poziția față de Guvernul maghiar și a intrat în război cu Ungaria. *Atitudinea oficială* față de sârbii, până în acel moment „insurgenți”, *se schimbă diametral*: prin aprobarea împăratului voievodul ales încă în mai, Stevan Šupljikac, a fost trimis la datorie, în Vojvodina<sup>69</sup>.

### *Timișoara sub stare de asediu*

Declanșarea ostilităților deschise între revoluționarii maghiari și trupele imperiale determină la Timișoara instituirea stării de asediu, la 10/23 octombrie 1848. Somației Guvernului maghiar, ca în termen de șapte zile comandantii cetăților țării să arboreze tricolorul maghiar și să-și exprime loialitatea față de Ungaria, garnizoana îi răspunde prin refuz: „Garnizoana din Timișoara se simte obligată la următoarea declarație: Manifestul Majestății Sale, Împăratul și Regele constituțional de la Schoenbrunn, din 3/[15] ale lunii curente ... a pus Ungaria, Croația și Slavonia sub legea marțială; ca urmare, cetatea Timișoara a fost pusă în stare de asediu de către comandantul cetății de aici. În același Prea-înalt manifest, militarii sunt dezlegați de a asculta de Ministeriul[Guvernul] ungar, care a fost dizolvat; la fel Dieta ungară și fostul ministru ... Kossuth este denumit instigator al poporului....”<sup>70</sup>.

La alegerile municipale din vară elementele „conservatoare” [adeptii Guvernului maghiar] au avut câștig de cauză. Viața autorităților civile a fost însă curmată de *starea de asediu* instituită:

„Cu referire la comunicatul celei mai înalte hotărâri, a Majestății Sale, dată la Schoenbrunn în 3/[15] octombrie a. c., drept care tot regatul Ungariei este supus legii marțiale, cetatea Timișoara, cu toate suburbiile sale din ziua de azi se află sub stare de asediu și, ca atare, se proclamă legea marțială. În urma punctului 3 al celei mai

înalte decizii regale, garda națională de aici se pune sub comanda directă a comandantului cetății. Cel care incită la revoltă, cel care opune rezistență trupelor sau se înarmează în mod nepermis, va fi tratat după legea marțială.

Toate adunările de mai mult de 6 persoane sunt interzise. Atât timp cât liniștea și ordinea se mențin, starea de asediu începută nu va avea repercursiuni asupra întreprinderilor și transporturilor de persoane. Toate armele care sunt în mâinile gărzii naționale vor trebui predate în 24 de ore în schimbul unei chitanțe de primire, la arsenalul artileriei de aici.

Timișoara, la 10 [/22] octombrie 1848

Baronul Rukavina

Feldmareșal-locotenent  
și comandantul cetății”<sup>71</sup>

Se declară că, atât timp cât se mențin tulburările în țară și până ce nu se instituie un guvern legal, garnizoana nu predă nimănui cetatea Timișorii și nu primește de la nimeni ordin. Prin această declarație garnizoana din Timișoara s-a pus în stare de război cu Guvernul maghiar.

La 12/24 octombrie s-a pornit și dezarmarea gărzilor maghiare din Timișoara. Autoritățile militare, somând Municipalitatea cu tunurile, au pus stăpânire pe caseria orașului, confiscând în folosul armatei întreaga sumă disponibilă. Porțile cetății au fost închise și toată armata a fost concentrată în cetate iar tunurile au fost amenințator îndreptate asupra Primăriei și a Comitatului (Prefecturii). Pus în situație limită primarul dispune dezarmarea gărzii. Armele confiscate se predau autorităților militare. Astfel imperialii au pus mâna pe toate armele din Timișoara, iar la 16/28 octombrie au fost eliberați toți deținuții politici (anti-maghiari), dintre care majoritatea erau sârbi făcuți prizonieri, în bătălia de la Vârșeț.

După terminarea operațiunilor de dezarmare, trupele imperiale pornesc la ocuparea principalelor centre din Banat. La 27 octombrie/8 noiembrie a fost ocupat Lugojul; de aici pornesc asupra Lipovei, pe care o ocupă la 1/13 noiembrie; apoi se îndreaptă asupra Reșiței și Bocșei, care sunt luate la 24 decembrie/5 ianuarie<sup>72</sup>.

Războiul civil a intrat în faza lui sângeroasă care, în primăvara ce vine, va atinge o culminație. Determinați dar și precauți, cei din cetatea Timișorii

<sup>69</sup> R. Popović-Petković, Dokumenti o srbijanskim dobrovoljcima u Vojvodini 1848–49, (Documente despre voluntarii sârbi din Voivodina la 1848–49), în *Istraživanja* 2, (1973), 400–410; M. Tomandl, Srpski vojni logor i bitka kod Perleza 2. septembra 1848. godine (Tabăra militară sârbească de la Perlas și bătălia din 2 septembrie 1848), *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 13, (1956), 135–140; V. Krestić, *op. cit.*, p. 39; S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, vol. II, 22–29.

<sup>70</sup> Johann N. Preyer, *op. cit.*, 215.

<sup>71</sup> *Ibidem*, 214; Rudolf Graf, *Timișoara sub asediu: Jurnalul Feldmareșalului Gerge v. Rukawina (aprilie – august 1849). Contribuție documentară*, Cluj-Napoca, (2008).

<sup>72</sup> A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de avere*, Caransebeș, (1941), 211–223.

au luat măsurile impuse pentru o apărare fermă. S-au consolidat lucrările la fortificații iar garnizoana s-a întărit considerabil, cu peste 4000 de noi recruți. Pentru ca viața în oraș să funcționeze normal, Magistratul orașului a rămas în funcție, însă sub jurisdicția Consiliului de război, format sub autoritatea comandantului cetății. Populația civilă rămasă în oraș, cam 3000 de suflete<sup>73</sup>, a fost îndemnată să se aprovizioneze cu alimentele necesare pe timp de trei luni. Magistratul s-a îngrijit să fie introduse 250 de bovine de sacrificat, cu însemnate rezerve de fân și porumb pentru hrana acestora.

Mersul operațiunilor de război înregistrează o schimbare neșteptată în primăvara anului 1849. După răsunătoarele victorii și recucerirea Ardealului oștirea maghiară condusă de cel mai capabil general revoluționar Iosif Bem vine să reia sub control și Banatul. În fața covârșitoarei forțe maghiare grănicerii de la Caransebeș se refugiază, peste munți, în Valahia. Banatul s-a deschis, aproape de tot, în fața unei restaurații maghiare. Unica speranță a imperialilor a fost, în aceste disperate condiții, cetatea Timișoarei.

De la finele lui aprilie forțele maghiare încep să se adune în jurul cetății, care primește o însemnatate decisivă acum, pentru destinul puterii maghiare și al Monarhiei. La 25 aprilie/6 mai Timișoara își închide porțile. Incepea calvarul celui mai lung asediu din întreaga revoluție: 107 zile (trei luni și jumătate)<sup>74</sup>.

*Mersul sinuos al războiului cu ungurii și problemele cu Voivodina*

După investirea voievodului-comandant de către Curte cele mai dramatice evenimente, pe frontul de-acum austro(sârbo)-ungar, s-au consumat în Banat. Armata maghiară viza preluarea sub control a colțului de sud-vest, cu orașul Pančevo; iar sârbii, ținteau spre Becicherecul Mare și Kikinda, pentru a se conecta apoi cu imperialii din Timișoara<sup>75</sup>.

La 13/25 octombrie, după lupte grele, sârbii în fine ocupă Becicherecul și ziua următoare Kikinda. Dar, ca după un scenariu prestabilit, în curând au

fost siliți să-și abandoneze pozițiile, sub presiunea noilor unități conduse de generalii Feter Antal și Jovan Damjanić.

Ca un soldat de profesie, voievodul Šupljikac era conștient că pentru o ofensivă mai temeinică, împotriva unei armate redutabile și înzestrate corespunzător precum cea maghiară, avea nevoie de o disciplină riguroasă (și nu doar de entuziasm național) și de o consistentă susținere de cavalerie. De aceea, prin apeluri la sprijin imperial, cu ofițeri de specialitate și armament, va impune și soldaților sub comanda sa „să fie credincioși flămurei imperiale”, iar consiliilor naționale sârbești „să lucreze pentru Împărat, popor și țară”. Astfel, pe zi ce trece, armata națională s-a legat și apoi contopit cu armata imperială. Cu această integrare va fi răspunzător generalul Ferdinand Meyerhofer, fost consul imperial la Belgrad și curând (după moartea accidentală a voievodului, la 27 decembrie/8 ianuarie) investit la comanda noului corp de armată austro-sârb.

Luptele violente continuă pentru pozițiile fortificate din sud-vestul Banatului. La 9/21 noiembrie maghiarii lichidează centrul de rezistență de la Straja, de lângă Vârșeț. După alte cinci zile generalul Damjanić (care a părăsit, ca ofițer rebel, garnizoana Timișoara)<sup>76</sup> cu importante forțe a atacat tabăra de la Tomașevac, din dispozitivul de apărare al orașului Pančevo. După înverșunate lupte, deși în inferioritate numerică evidentă (de 4 la 1), apărătorii strălucit conduși de Knićanin reușesc să se mențină. Alte lupte s-au dat la Banatski Karlovac și Alibunar, restrângându-se tot mai mult cercul de la Pančevo. La disperare, cu forțe reunite, Šupljikac și Knićanin îi atacă pe maghiarii concentrați la Jarkovac. După un succes inițial maghiarii revin și-i resping pe sârbi, care se văd obligați să părăsească și Tomașevac.

În această situație extrem de critică, la apelurile disperate ale patriarhului și voievodului, Serbia răspunde din nou, trimițând voluntari, armament și muniție pentru apărarea de la Pančevo. Atacul maghiar însă, din cauza periclitării Budapestei de către imperiali, n-a mai avut virulența dinainte. Bătălia de la Pančevo, din 2/14 ianuarie, s-a sfârșit prost pentru oastea generalului Kiss: unitățile sârbo-austriace ale lui Mayerhofer sprijinite de voluntarii dezlănțuiți, cu baioneta la armă, ai lui Knićanin, i-au pus pe fugă pe călăreții generalului maghiar<sup>77</sup>.

<sup>73</sup> Este estimarea, considerăm noi realistă pentru vreme dificilă, de asediu, a primarului de atunci, Johann N. Prayer; In jurnalul generalului-comandant Rukavina, 6000 de locuitori civili în cetate și 12–14000 în suburbii. (R. Graf, *op. cit.*, 102).

<sup>74</sup> *Feldzug in Ungarn und Siebenburgen im Sommer des Jahre 1849*, Pesth, (1850), 372–385; J. N. Preyer, *op. cit.*, 214–216; I. D. Suciu, *op. cit.*, 221–231; R. Graf, *Timișoara sub asediu...*, 99–164.

<sup>75</sup> S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, vol. II, 41–43; *Istorija srpskog naroda...*, V/2, 87.

<sup>76</sup> I. D. Suciu, *op. cit.*, 42.

<sup>77</sup> S. Gavrilovic, *Ilija Garasanin i Madjari...*, 216–217; J. Thim, *A magyarországi 1848–49 iki Szerb fölkelés története*, vol. II, Budapest, (1930), 606–609.



Între timp, în paralel, printr-un emisar polonez (Bisztrezonowski) maghiarii au demarat o ofertă de pace separată cu sârbii, în baza principiului egalității declarative a slavilor cu maghiarii<sup>78</sup>. Deși eșuate, aceste tratative vor avea însă un efect secundar de mare importanță: ele grăbesc decizia Vienei privind *chestiunea sârbească* din Monarhie.

La Viena tocmai se producea schimbarea Monarhului. Ferdinand a abdicat în favoarea adolescentului (încă) Franz Iosif, fiul arhiducesei Sofia. Factori activi ai noii orientări erau și generații Windischgraetz și Jelačić. Se preconiza un curs mai dur față de Ungaria lui Kossuth<sup>79</sup> și (aparent) mai multă înțelegere pentru cauza sârbilor.

Tânărul împărat, în cuvinte alese, deja la 15/27 noiembrie, confirma prin *Patenta imperială* hotărârile skupștinei sârbești de „restaurare a acestor vechi demnități” la încheierea războiului.

În conducerea sârbească însă s-a iscat o stare tensionată, între tânărul Stratimirović și venerabilul Rajačić. Preluând autoritatea asupra Consiliului central de la Karlowitz Rajačić va face în așa fel încât să-l țină cât mai departe de hotărârile importante pe tânărul și necontrolabilul rival. Il va delega, în misiune la Viena, pentru a discuta despre viitorul provinciei sârbești. Đorđe Stratimirović a reușit, prin solicitările lipsite de tact (recunoașterea Voivodinei și a persoanei sale ca titular al ei), să-l irite pe ministrul-președinte, principele Schwartzenberg, care observa că „treburile cu sârbii nu au fost soluționate favorabil doar din cauza lui Stratimirović; acesta ar fi trebuit arestat și nu trimis într-o misiune diplomatică.” Opinii asemănătoare exprima despre problema în cauză și omul de stat Ilija Garašanin. Acesta aprecia că, prin declarațiile „potrivnice Austriei”, [Stratimirović] „s-a arătat ca om ușor la minte, care nu pricepe că *e periculos să provoci Austria*”<sup>80</sup>. În această dispută pentru întâietate partida „*legitimistilor*” Rajačić – Jelačić – Mayerhofer se va impune, pe zi ce trece, în disputa cu tânărul Stratimirović și „consilierii” săi naționali plămădiți din bătăliile războiului civil.

Izbăvind-se în cele din urmă sârbii gândesc din nou la ofensiva în Banat. La Zemun voluntarilor li s-a alăturat și patriarhul. În cursul acestui nou

elan ofensiv, la **Timișoara** are loc, în 9/21 – 10/22 februarie 1849, o consfătuire comună a sârbilor, în care membrii Consiliului central își însușesc pozițiile patriarhului și acuzele aduse lui Stratimirović, procedându-se și la **o reorganizare** a organului central al mișcării. De acum membrii consiliului vor fi numiți (respectiv eliberați din funcție) de către **Josif Rajačić, confirmat, ca atare, de șef suprem (*upravitelj*) al Voivodinei**<sup>81</sup>.

### *Restaurația maghiară în Banat*

Armata lui Bem își face, la rândul său, intrarea în Banat prin valea Bistrei. După primele ciocniri minore, în satele grănicerești Voislova și Marga, se consemnează incendieri și rechiziții abuzive. Grosul armatei își continuă neabătut înaintarea spre Caransebeș. Prin manifestul din 2/14 aprilie generalul revoluționar îi somează pe grănicerii bănățeni să i se alăture: „De lucrați contra noastră vă așteaptă pedeapsă, moarte și pustiire; iar de lucrați cu noi vă așteaptă iertare, viață și libertate.” Grănicerii însă refuză provocarea și se retrag spre

<sup>81</sup> V. Bogdanov, *op. cit.*, 161–163; Ljubivoje Cerović, *Srbi u Rumuniji*, Novi Sad, (1997), 200–204. Profesorul Cerović dă și **structura Consiliului central al Voivodinei** instituit de patriarhul Rajacic în 16/28 februarie 1849 la **Timișoara**. Spre informarea cititorilor români redăm conținutul documentului: *Președintele Consiliului (*upravitelj*): Josif Rajačić*; Vicepreședinți: Josip Rudić, Vasilije Fogaraši, Srećko Mihajlovic.

#### Au fost formate **șase departamente**:

1. Departamentul bisericesc: Sergije Kacanski, referent; Pavle Stamatovic, Pavle Nikolic, Georgije Matuzovic, Petar Dimitrijevic, consilieri;
2. Departamentul cultural: Evgenije Djurkovic, referent; Petar Jovanovic, Evstatije Mihajlovic, Jovan Pantelic, Jovan Subotic, consilieri;
3. Departamentul diplomatic: Jakov Zivanovic, referent; Jovan Paskovic, Jovan Popovic, Aleksandar Kostic, Pavle Petrovic, membri;
4. Departamentul politic: Marko Popovic, referent; Todor Nedeljkovic, Maksim Paskur, Trivun Jojkic, Atanasije Zvekic, Milos Radojčić, membri;
5. Departamentul financiar-economic: Jovan Šupljikac (nepotul voievodului n. n.), referent; Jovan Stojanovic, Atanasije Karamata, Teodor Radicevic, Pavle Zivkovic, Nikola Wahtler, membri;
6. Departamentul de justiție: Teodor Radosavljevic, referent; Pavle Šerognic, Franz Kristof, membri.

Secretar național și director al cancelariei: Jovan Stankovic; Secretar al voievodului: Aleksandar Stojackovic.

Președintele Tribunalului suprem: Dragutin Latinovic; vicepreședinte: Josif Matic; Petar Stojic, Aleksandar Kolarski, Teofil Dimic, Dimitrije Orelj, Stevan Ristic, Pavle Vasici, Mihailo Hovanicki, Milan Filipovic, G. Atanasijevic, A. Stajner, N. Stajninger, N. Tapavica, membri.

La 1/13 aprilie patriarhul Rajacic l-a numit pe Đorđe Stratimirović ca prim-vicepreședinte (de fapt, ca locuitoral său n. n.) al Consiliului central. (Lj. Cerović, *op. cit.*, p. 202–203).

<sup>78</sup> J. Savkovic, Mirovni pregovori za vreme srpskog pokreta 1848–49. godine prema dokumentaciji Josifa Tima, (Tratativele de pace din vremea mișcării sârbilor de la 1848–49, conform documentației lui Iosif Thim), *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 15, (1956), 128–129.

<sup>79</sup> Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor. 1273–1918*, București, (2000), 414–415; Jean-Paul Bled, *Franz Joseph*, București, (2002), 97–103.

<sup>80</sup> *Istorijski...*, V/2, 90; D. Pavlovic, *op. cit.*, 109–121; Gr. Jaksic, *op. cit.*, 282–296.

Orșova și apoi Valahia. În 17 maghiarii sunt la Caransebeș iar în 18 la Lugoj. Aici se face joncțiunea cu restul armatei, ce venea dinspre Făget. Apoi ating și restul orașelor importante ale Banatului: Vârșețul, Biserica Albă, Oravița, Orșova. Până în 15 mai aproape întreg Banatul, cu excepția semeței cetăți de la Timișoara și a firavei rețele de fortificații sârbești dinspre vest și sud, era în mâini maghiare. La Lugoj, puternicul fief guvernamental cărășan, Bem și ostașii săi au fost primiți cu entuziasm de toată suflarea ungurească. Jurnalul minorităților lugojeni consemnează: „Seara la orele 7 a sosit și generalul Bem, care a fost salutat... de către fruntașii orașului... iar discursul de bun venit l-a rostit Mauriciu Asboth... Nu se poate descrie bucuria oamenilor adunați. Toți vorbeau ungurește...”<sup>82</sup>. În acele zile, cu ocazia celebrării independenței maghiare<sup>83</sup>, presa oficială vorbea despre euforia Lugojuului, strada aclamând „...libertatea și pe Kossuth...cu excepția românilor.” Emisarii lui Bem ajung și la Orșova veche, unde sunt excelent primiți de Osman beg. Aici se întrețin despre trupele sub comanda imperială aflate în Valahia; maghiarii solicitau dezarmarea acestora și internarea trupei. Se pare însă că totul s-a redus la promisiuni curtenitoare din partea otomană.

În cele câteva luni de stăpânire a Banatului maghiarii se pornesc să reorganizeze viața politică și administrativă. În Caraș este numit comisar guvernamental Fulepp Lipot. Printre înalții funcționari ai comitatului aflăm și demnitari români: vicecomite (Gheorghe Ioanovici de Duleu), juzi districtuali, protojuzi, comisari de ordine, jurați. Totodată, ziarul oficial („Közlöny”) din 30 mai dă știrea confirmării oficiale a protopopului Ignatie Vuia de Vărădia ca administrator Episcopal de Vârșeț. Iar Vincențiu Babeș e numit director peste școlile Greco-neune din districtul Caransebeșului. O măsură care se va arăta a fi nepopulară printre români a fost desființarea Graniței militare bănățene. În acest sens comisarul guvernului vine cu o proclamație către locuitorii de la Caransebeș. Începe prin a enumera reformele înfăptuite de guvernul revoluționar: desființarea iobăgiei și a servituțiilor feudale, introducerea contribuției comune la impozite, abolirea decimeii preoțești, extinderea dreptului de vot și legea care asigură retrocedarea bisericilor și revenirea la Ortodoxie. Parlamentul a hotărât să dea subvenții preoților și școlilor ortodoxe. Regretă că grănicerii nu s-au putut împărtăși de aceste binefaceri. Un

singur lucru s-a obținut pentru grăniceri: să trimită deputați în dietă și să fie sub jurisdicția guvernului maghiar. Dar ei nu au vrut să trimită deputați. În schimb, Împăratul i-a trimis în Italia să-și verse inutil sângele... În concluzie, regimentul de graniță era desființat, iar grănicerii se împărțeau de aceeași drepturi și obligații precum ceilalți cetățeni. (Sinteză după I. D. Suciu).

O asemenea bruscă *modernizare* a statutului grănicerilor, transformați aproape peste noapte în cetățeni, lipsindu-i de protecția și beneficiile tradiționale ale statutului lor aparte, a avut un *efect similar celui perceput de sârbi* când aceeași revoluție a încercat să-i deposeze de privilegii: *a stârnit o opoziție fâțișă și mult mai înverșunată* a grănicerilor români față de unguri, aceștia îmbrățișând, cu și mai mult elan, cauza imperială. O măsură care va înrăi de-a dreptul populația românească contra maghiarilor au fost recrutările forțate. Relatările vremii sunt pline de scene ale abuzurilor și maltratărilor din satele românești efectuate de către agenții de recrutare. Și cei astfel recrutați fugeau în masă, ascunzându-se în pădurile Făgetului și ale Carașului de perspectiva, extrem de nepopulară printre români, a luptei armate împotriva oștilor Împăratului.

În Timiș, datorită neputinței în fața Timișoarei, maghiarii își stabilesc centrul la Sănnicolau Mare. Și aici însă tinerii buni de armată au rupt-o la fugă prin păduri și păpurișul din lunca Mureșului. Ca vicar de Timișoara este acum investit oficial protopopul Lipovei Dimitrie Petrovici-Stoichescu.

Iată că cei doi vicari români, desemnați încă la Adunarea de la Lugoj în locul episcopilor sârbi, nu au fost recunoscuți decât după aproape un an (la 31 mai/12 iunie 1849). Motivul adevărat al recunoașterii lor de această dată a fost aderarea deschisă a episcopilor titulari de Vârșeț și Timișoara la cauza sârbească (deci, imperială) *iar nu satisfacerea desideratelor românești formulate de Murgu la Lugoj*. (I. D. Suciu)<sup>84</sup>.

#### *Compromisuri, dezamăgiri:*

##### *Restauratio Austriae*

În lunile ianuarie și februarie sârbii și-au dezvoltat acțiunile ofensive pe două direcții: Kničanin cu voluntarii lui opera în Bacica, spre Tisa. La 12/24 februarie a ajuns până la Sombor, apropiindu-se, amenințător, de Seghedin. N-a reușit însă să înfrângă rezistența de la Subotica. Corpul de grăniceri, pus sub comanda generalului Todorović, s-a unit cu unitățile imperiale alungate de Bem

<sup>82</sup> I. Boros, *Evenimentele...*, 45.

<sup>83</sup> La 14/26 aprilie 1849 Dieta ungară proclamă independența Ungariei, Kossuth fiind investit guvernator.

<sup>84</sup> I. D. Suciu, *op. cit.*, 222–228; Partenie Gruiescu, *Evenimentele anului 1848...*, 138–151.

din Ardeal și cu cele staționate în Banatul de sud. Corpul austro-sârb, comandat de Mayerhofer s-a pus în mișcare în fața maghiarilor mai rezervați deocamdată și concentrați încă la Petrovaradin. La 16/28 ianuarie au ocupat Becicherecul Mare și peste trei zile, după o vigoasă confruntare, Vârșețul. A urmat Kikinda și restabilirea legăturii cu Timișoara, pe un front destul de labil, înșirat la sud de Mureș.

Austria principelui Windischgraetz începe deja presiunile pentru restaurarea sistemului „*vormaertz*” dinaintea revoluției. Sugestive sunt dispozițiile pentru stoparea înființării de consilii sârbești și restaurarea Graniței militare. În acest context nou apar dispute între patriarhul Rajačić și un conațional de-al său imperial, generalul Đuro Rukavina, comandantul militar al Banatului. Acesta s-a arătat foarte rezervat față de noua structură statală, concepută de Patriarh în sediul Episcopiei de Timișoara, la mijlocul lunii februarie<sup>85</sup>.

În pofida tuturor disensiunilor un lucru apare tot mai evident, de la sine: mișcarea națională de la Karlowitz se restructurează într-una dinastică, probabilburgică, care nu-și putea afla sediu mai potrivit decât *Timișoara*, fortăreața simbol a Casei de Austria în această regiune de sud a Monarhiei.

Că lucrurile încep să ia o turnură defavorabilă sârbilor ne-o arată și noile dispoziții ale „barometru-lui național” de la Belgrad. Ilija Garašanin, presat în egală măsură de Windischgraetz (preocupat să înlăture orice intruziune sârbească, cu atât mai mult din partea Serbiei „otomane”) și de puterea suzerană. Își retrage oastea din teatrul de operațiuni, sfătuindu-și conaționalii să fie mai precauți și cu diligență, să urmărească și o cale de împăcare cu ungurii „căci acest popor nu poate fi nimicit și consensul cu ei este necesar, trebuie să folosească sârbilor împotriva germanilor malefici”<sup>86</sup>.

Parcă anticipând înfrângerile ce aveau să vină, *Constituția octroată* din 4 martie 1849 a dat o lovitură fatală tuturor așteptărilor și aspirațiilor popoarelor din cuprinsul Monarhiei dunărene. Inaltele promisiuni făcute încă la Innsbruck Patriarhului și sârbilor săi nu s-au mai regăsit corespunzător și în textul de lege. Voivodina era separată de Granița militară și cu un statut incert, fiind deschisă și posibilitatea alipirii ei la Croația, Ungaria sau chiar Transilvania.

La 2/14 aprilie, în noua organizare a Ungariei pe cercuri militare, unul dintre ele devine

Voivodina; comanda militară a „cercului nr. 7” fiind atribuită generalului Mayerhofer, secundat de Patriarh, în calitate de „comisar imperial pentru provincia civilă”<sup>87</sup>.

### *Bătălia pentru Timișoara și epilogul sângeros din Voivodina*

Încă de la sfârșitul lunii aprilie toate forțele maghiare din Banat se concentrează asupra cetății Timișoara. În fața succeselor și a reputației înalte de care beneficia generalul Iosif Bem chiar din partea adversarilor săi, garnizoana din Timișoara s-a pregătit spre a putea rezista unui asediu oricât de puternic. În frunte erau patru generali: Rukavina, von Glaeser, Leininghen și Wernhardt. Totalul trupelor însuma 8847 de oameni, dintre care 4494 erau recruți, înrolați de câteva zile de prin satele înconjurătoare. Lucrările fortăreței erau în stare bună. Între fortăreață și canalul Bega era un spațiu de 100 de picioare (deci, cam 30 m) în adâncime și 3–400 picioare (100–120 m) lărgime, împrejmuț de valuri de pământ și închis de apa Begheului, care constituia, la nevoie, un fel de lagăr întărit.

Asediul a debutat cu hărțuiri pentru stăpânirea cartierului Iosefin. O încercare de ieșire, pentru alungarea asediatorilor din acest cartier de la vest, de peste Bega, se face la 12 mai.<sup>88</sup> Maghiarii sunt respinși până la Freidorf. Asediatorii revin și peste două zile ocupă cartierul Fabric, dinspre est de cetate. Un fapt important se produce acum: a fost tăiată conducta de apă a fortăreței. Singura sursă de apă au rămas fântânile din cetate.

La 18 mai, la ora 4 dimineața, cetatea a fost, pentru prima dată, bombardată. S-a tras dintr-o baterie localizată în Iosefin, o a doua în Maier (Elisabetinul de mai târziu) și a treia în Fabric, de lângă fabrica de bere. După vreo oră și jumătate tunurile au amuțit, fără să producă pagube însemnate, decât spaima locuitorilor. În noaptea de 19 spre 20 mai au căzut alte câteva ghiulele asupra orașului, una chiar în biserica „iliră” (cea episcopală sârbească, din Piața Mare). La 27 și 28 mai, în două atacuri repetate, imperialii au încercat să reocupe Fabricul, dar fără de succes.

<sup>87</sup> Lj. Cerović, *op. cit.*, 203; J. Savković, Nacrt ustava za Vojvodinu Srbiju 1849. godine (Proiectul de constituție pentru Voivodina = Ducatul Serbia în anul 1849), *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 13–14, (1956), 159–166; *Idem*, Ferdinand Mayerhofer u srpskom pokretu 1848–1849. godine (Ferdinand Mayerhofer în mișcarea sârbească din 1848–1849), *Zbornik...*, 17, (1957). 76–95; S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, vol. II, 68–71.

<sup>88</sup> Întrucât la Timișoara nu sunt ezitări de datare cronologică a faptelor, folosim acum datarea unică, după calendarul cel nou (gregorian); R. Graf, *Timișoara sub asediu...*, passim.

<sup>85</sup> Jovan Radonić, Patriarh Josif Rajačić i general Djuro Rukavina (Patriarhul Josif Rajacic și generalul Djuro Rukavina), *Glas Srpske akademije nauka*, 193, (1949), 143–168.

<sup>86</sup> S. Gavrilović, *Ilija Garašanin i Madjari...*, 212; Gr. Jaksić, *op. cit.*, 361.

În 31 mai vreo 400 de personae, care și-au epuizat rezervele alimentare sau n-au mai vrut să rămână, au fost lăsate să plece din cetate. Dar asediatorii i-au alungat înapoi, până la marginea glacisului. Au petrecut așa o noapte de groază, în „teritoriul nimănu”, revenind până la urmă înăuntrul zidurilor.

În dimineața de 11 iunie s-a dezlănțuit, de ambele părți, o susținută canonadă, care s-a prelungit până în ziua de 17. Au fost distrugerii mari în oraș, aproape nemaifiind clădire fără urmă de explozie. Populația, îngrozită, și-a căutat refugiu în cazematele neîncăpătoare și prin pivnițele caselor dărâmate. În noaptea de 13 spre 14 iunie o ghiulea a străpuns bolta Domului romano-catolic, în care-și căutau refugiul peste 100 de persoane. Explozia a fost cumplită, iar supraviețuitorii au fost fericiți să-și găsească adăpost și în cripta din subsol, printre nișele morților venerabili. Căldura era chinuitoare iar spitalul militar supraaglomerat, cu peste 1000 de bolnavi și răniți. A apărut febra tifoidă și alte boli epidemice. Se făcea deja simțită și lipsa alimentelor.

Între 4 și 9 iulie cetatea e bombardată cu mare intensitate. După executarea unui alt atac intens, la 16 iulie emisarul maghiarilor cere capitularea, dar solicitarea se respinge. Între timp maghiarii și-au terminat amenajările de asediu, pregătindu-se pentru deznodământul final. Sporește și concentrarea trupelor de asediu, la 11000 de oameni și 68 de tunuri. În noaptea de 18 spre 19 iulie se dezlănțuie un atac general, care este respins. Guvernatorul Ungariei rebele (independente), Kossuth în persoană, e acum în tabăra asediatorilor, cerându-le să cucerească, cu orice preț, cetatea. (Informație sosită în cetate în dimineața de 22 iulie, prin caporalul Drašić, dezertor din regimental Petrovaradin)<sup>89</sup>.

Situația celor asediați devine din ce în ce mai grea. Dacă în 14 iunie se mai găseau prăjituri la cafeneaua „Cele două chei”, către sfârșitul lunii, din lipsă de făină, brutăriile se închid. În 29 iunie maghiarii propun evacuarea locuitorilor din oraș, propunere însoțită și de Consiliul de război din cetate. La 1 iulie 80 de căruțe, unele trase și de oameni, părăsesc cetatea, cărând 800, poate chiar 1000 de oameni. Între ei, primarul Johann Nepomuk Preyer, rabinul șef Oppenheimer și alți cetățeni de vază.

Maghiarii grăbesc pregătirile pentru asaltul final, imperialii răspund cu incursiuni în tabăra asedia-toare. Se dau lupte grele, tirul de artilerie se intensifică și durează, neîncetat, vreo două săptămâni.

La Mănăstirea minorităților izbucnește un incendiu, care pune în pericol întreaga cetate, mai cu seamă turnul cu pulbere și Spitalul militar. Soarta cetății pare decisă, însă pompierii fac minuni, reușind să localizeze și apoi să neutralizeze focul<sup>90</sup>.

Încercuirea strângându-se ca un clește împrejurul cetății, apărătorii din lagărul întărit în afara zidurilor au fost nevoiți să se retragă în orașul fortificat. Maghiarii închid ecluzele canalului Bega, plănuiind să utilizeze albia secată, ca un șanț de acces în plus la cetate.

În 20 iulie castelul Hunyadi este complet distrus. Dintre soldații apărători, a patra parte a căzut în lupte și un alt sfert al lor zac în spitale. Generalul Glaeser a murit la 24 iulie, în urma unei căzături de pe schelele zidului de apărare<sup>91</sup>. Foarte mulți se îmbolnăvesc de scorbut și febră tifoidă. Catedrala cea mare, spitalele, sunt bombardate încontinuu. Spre sfârșitul lui iulie o ghiulea lovește și aruncă în aer turnul și magazia de pulbere. Populația și-a cam terminat proviziile; garnizoana e hrănită cu carne de cal; boii rămași sunt rezervați pentru răniții și bolnavii din spital. Un alt incendiu e declanșat de bombardamentul devastator din 30 și 31 iulie. A fost incendiată cazarma statului major și apoi cazarma Oradiei Mari. „Ultimele 16 ore au fost cele mai groaznice” din tot cursul asediului, consemnează jurnalul de operațiuni al armatei din cetate<sup>92</sup>. Examenul de îndurare și de foc a fost trecut de garnizoană „în mod strălucit.” Cu mari sacrificii însă, deplângându-se mai cu seamă pierderea directorului de fortificații, maiorul Simonović, ucis de o schijă în timpul marelui incendiu<sup>93</sup>.

La 4 august începe, din toate direcțiile, asaltul general. De trei ori atacatorii ajung până sub ziduri, dar în cetate nu e chip să pătrundă. Apoi începe ploaia torențială și... se face liniște. Noaptea, în toiul furtunii, încă un asalt. Nici acum nu izbutește.

A doua zi maghiarii vin cu propuneri onorabile de capitulare. Acestea sunt respinse, deși situația devenise îngrozitoare. Acum apare și holera. Cazurile se înmulțesc pe zi ce trece. Bolnavii nu mai aveau unde să se interneze, așa că întreg orașul se transformă într-un lagăr de suferinzi și muribunzi. Majoritatea medicilor s-au îmbolnăvit și mulți dintre ei sunt de-acum morți. Căldura excesivă, o caniculă de miez de vară, face în oraș atmosfera de-a dreptul pestilențială.

<sup>90</sup> B. Schiff, *Die letzte Belagerung Temesvars*, Timișoara, (1929), passim.

<sup>91</sup> R. Graf, *op. cit.*, 150.

<sup>92</sup> *Ibidem*, 154.

<sup>93</sup> *Ibidem*, 154–155.

<sup>89</sup> R. Graf, *op. cit.*, 148.

Deodată, din depărtare, răsună bubuituri de tun și apărătorii de pe ziduri văd că se petrece o minune: maghiarii se retrag. Bucurie, însă de scurtă durată. După două zile albia secată e din nou plină de trupe, care reîncep pregătirile de asalt.

După ce, evaluând situația devenită tot mai critică, generalul conte Dembinsky ordonase retragerea, comanda i se redă generalului Bem în persoană. Acesta acceptă lupta cu trupele imperiale venite în grabă să despresoare orașul, dispunându-și oamenii pe aliniamentul Sânanndrei – Săcălaz.

Sub soarele fierbinte, din ambele părți se dau lovituri distrugătoare; atmosfera e încărcată, nori de praf, căpițe arzând, explozii, soldații strigă, răniții gem, cai însângerați. Generalul Bem a fost și el rănit, bătălia e pierdută; generalul Arthur Gorgey ordonă în cele din urmă retragerea definitivă, prolog al capitulării de la Șiria.

Maghiarii, înfrânți, dau înapoi. Colonelul Blomberg, cu șase escadroane de cavalerie și două divizioane de infanterie iese din cetate în urmărirea lor, împingându-i de pe drumul de Giarmata spre Sânanndrei. Iar generalul Haynau, învingător, în seara zilei de 9 august intră pe sub Poarta Vienei în Timișoara. Asediul s-a terminat!

Orașul, distrus în mare parte, plin de bolnavi și de răniți, este deprimant, mohorât. Au căzut 540 de soldați și 24 de ofițeri în lupte; de epidemii au fost răpuși peste 2000 de oameni; iar alții 2000 zăceau prin spitale în ziua eliberării, dintre care nu mulți au supraviețuit. Învingătorului, feldmareșal-locotenent baron George (Đuro) Rukavina i se înmânează înalte ordine austriece și rusești. După o lună însă și învingătorul octogenar moare, epuizat. Somnul de veci și-l odihnește sub umbroasele bolți ale Catedralei romano-catolice din Timișoara<sup>94</sup>.

Nici pe frontul din Bacica lucrurile nu erau mai liniștite. Aici opera generalul Perczel Mór. Într-un atac furibund, la 3/15 aprilie a spulberat apărarea de la Srbobran, trecându-i prin foc și sabie pe apărători și alte câteva mii de civili din localitățile învecinate.

S-a prăbușit într-o debandadă și apărarea bănățeană de la Mureș, Becicherec și Kikinda a generalului Todorović, iremediabil compromis de presa belgrădeană ca „feldmareșalul *von Ruckwaerts*”.

Urgent s-a pus pe treabă atunci și Patriarhul-comisar imperial. Iarăși soluția părea să fie Belgradul și apelul disperat, de revenire a voluntarilor lui Knićanin pe poziții și chiar a dușmanului său de până ieri, înzestratul comandant Stratimirović.

Stratimirović s-a înfățișat de îndată la postul de comandă de la Titel, unde au sosit și noii voluntari comandați de maiorul Milivoj Petrovic-

Blaznavac<sup>95</sup>. Tânărul Stratimirović și-a reintrat pe loc în atribuțiile atât de îndrăgite, de conducător (*vožd*), însuflețindu-i cu un nou și energic spirit de luptă pe apărătorii până mai ieri pierduți. Platoul de la Titel s-a transformat în fortăreață de neînving. Într-un atac nocturn, în 12/13 aprilie, sârbii i-au surprins și respins la Mošorin pe oștenii lui Perczel. A urmat în zori o bătălie de mare virulență și intensitate cu forțele desfășurate ale maghiarilor. În cele din urmă sârbii izbutesc să se mențină, maghiarii bătând în retragere. Alte încercări ale generalului ungur de a relua înaintarea au fost definitiv stopate în cursul lunii mai<sup>96</sup>. Apărarea a fost apoi preluată personal de Knićanin, care a rezistat pe pozițiile de la Titel până la sfârșit.

Corpul austro-sârbesc din Banat a suferit însă eșec după eșec, pierzând Becicherecul Mare, Tomaševac, Uzdin, Biserica Albă și la urmă, în 10/22 iunie Pančevo. Era și sfârșitul acestei unități mobile, ale cărei rămășițe au fost incluse în armata lui Jelačić, care opera în Srem. Trupele croato-sârbe ale banului Jelačić luau sub stăpânire orașul Novi Sad, la 12/24 iunie, când tocmai se împlinea anul de la începutul războiului armat sârbo-maghiar (prin episodul de la Karlowitz). De pe zidurile Petrovaradinului fortificat, rămas devotat kossuthiștilor, s-a dezlănțuit o canonadă infernală asupra orașului neprotejat care, după un incendiu devastator, s-a transformat în scrum. A fost o adevărată **tragedie pentru Novi Sad**<sup>97</sup>. Orașul va avea nevoie de mai bine de jumătate de veac pentru a se reface; deși în totalitate niciodată, căci **primatul** în lumea sârbească va reveni de-acum Belgradului; iar **în administrarea Vojvodinei, Timișoarei**.

### *Frustrări românești*

Românii din hotarele Imperiului aveau de înfruntat o dublă dilemă identitară.

În Transilvania, prin decretarea „uniunii”<sup>98</sup> de către cei doi întruniți la Cluj cu Ungaria, la români

<sup>95</sup> Acesta va dovedi în timp certe aptitudini militare, ca ministru de război și regent în Serbia, în timpul minoratului viitorului rege Milan Obrenović. Mergea vestea în anturajul său că era fiul „natural” al venerabilului Miloš Obrenović, ctitorul Serbiei moderne.

<sup>96</sup> S. Gavrilović, Đorđe Stratimirović o svojoj ulozi na bojnim poljima 1848–1849, (Đorđe Stratimirović și rolul său în bătăliile din 1848–1849), în *Zbornik Matice srpske za istoriju*, vol. 2, Novi Sad, 1970, 117–122; *Uspomene generala Đorđa Stratimirovića (Memoriile generalului George Stratimirović)*, Viena-Zagreb-Leipzig, 1913;

<sup>97</sup> M. Polit-Desančić, *op. cit.*, 166–173; Vasa Stajić, *Gradja za politicku istoriju Novog Sada (Documente privitoare la istoria politică a orașului Novi Sad)*, Novi Sad, (1951), 276–279.

<sup>98</sup> Uniunea Transilvaniei cu Ungaria a fost legiferată de către Dieta țării de la Pojon, la 18 martie și legitimată de către Dieta Transilvaniei la Cluj, în 30 mai 1848.

<sup>94</sup> *Ibidem*, 162–164; Johann N. Prayer, *op. cit.*, 217–223.

s-a reactivat loialismul imperial-dinastic, sub deviza „teritoriu unitar – naționalități independente”. Dacă sârbii cereau cam același lucru la începuturi, fiind împinși spre soluții mai radicale de exclusivismul proiecției ungare (și sprijinul eficient al Cnezatului Serbiei), dilemele românești erau mult mai frustrante și în aceeași măsură inhibante. În spatele românilor ardeleni nu stătea un model național integrator; dimpotrivă, cele două Principate românești trans-carpatice aveau deocamdată propriile „registre cu probleme”, deschise prin revoluție și vigilente vecinătăți imperiale. Asemenea frustrări, produs al lipsei de alternativă, vor genera și un gen de inhibiție și remodelare identitară, prin simbioza naționalului și dinasticismului într-o „afiliere proimperială” și „o limitare a demersului revoluționar românesc”<sup>99</sup>.

În Banat exista o predispoziție la acțiune românească. Însă, am spune, cu terminologia de-acum „prost gestionată”. Emulația națională iscată prin nevoia tot mai apăsător resimțită de-o bună bucată de vreme, a emancipării corpului ortodox de ierarhia sârbească<sup>100</sup>, putea impinge lumea inteligenței<sup>101</sup> pe tărâmul activismului revoluționar. Dar acest „activism” s-a declanșat cu întârziere, căpătând mai degrabă o conotație pasivă, de „reactivism” la rapidele și tranșantele poziții și acțiuni ale lumii grănicerilor sârbi<sup>102</sup>, care n-au ezitat să înfrunte, *primii*, „uraganul” kossuthist, chiar în fieful său de la Pojon<sup>103</sup>.

Apoi, trebuie să observăm, excelențele postulate din 23 martie de la Pesta, privind nevoia separării depline a corpului etnic românesc din Banat, au fost tratate cu pasivitate, dacă nu chiar cu indiferență de românii ardeleni, purtați încă prin apele pierdute ale autonomismului petiționar<sup>104</sup>.

Când, în cele din urmă, românii bănățeni au răbufnit contra sârbilor, la Lugoj, „pe românește”, *cerând de la unguri ce nu puteau primi* (armată românească și căpitan român), s-a ajuns într-un impas definitiv. Dezideratele au fost înaintate spre confirmare comisarului de la guvern Sava Vuković,

sârb și acesta deși constituțional „maghiar”. Este evident că respectivul nu putea îmbrățișa asemenea așteptări, dezagreabile pentru neamul său dar în și mai mare măsură pentru „patria” sa. Murgu și adevăratele sale gânduri, de unire românească (*daco-românismul*), au fost „citite” de la început de către guvernanți<sup>105</sup>, care s-au preocupat să îngrădească orice speranță în această direcție. Au sufocat astfel însă și licăririle de entuziasm ce mai rămăseseră din partea bănățenilor pentru revoluția ungară.

Abdicarea lui Ferdinand în favoarea nepotului său, devenit împăratul Franz Iosif, la finele anului 1848 a renăscut și speranțele românești; se gândea acum la constituirea unui „ducat” românesc în hotarele Austriei cu un voievod și un „cap bisericesc” național. Această petiție, ne lasă să întrevădem profesorul Liviu Maior, este rod al conlucrării transilvănenilor (I. Maiorescu, A. Treboniu Laurian, Episcopul Andrei Șaguna, ...) cu bănățenii (Ioan și Lucian Mocsonyi, Ioan Dobran) și bucovinenii (Eudoxiu de Hurmuzaki și Mihail Botnar). Memoriul a fost înaintat la Olmutz împăratului în 13/25 februarie 1849<sup>106</sup>. Acesta, cu gentilețea-i recunoscută<sup>107</sup>, i-a asigurat pe delegații români că îl va „dezlega” în timpul cel mai scurt și „spre mulțumirea lor.” La acea dată însă lucrurile erau deja definitiv „așezate” prin Constituția *octroată* în 4 martie.

#### *Vojvodina sârbescă și Banatul timișan (date și fapte)*

În luna noiembrie 1849, patriarhul Rajačić și episcopii Mitropoliei de Karlowitz se găseau la Viena unde s-au aflat în discuții la Curte, pentru transpunerea în viață a hotărârilor sârbești din mai 1848 (*skupština* de la Karlowitz).

*Patenta* imperială de constituirea „Voievodatului Serbia și Banatul Timișan” a fost dată publicității la 18 noiembrie 1849. Noua entitate statală era total separată de Ungaria și subordonată nemijlocit Ministerului de interne de la Viena.

Opțiunea pentru acest „voievodat” se întemeia pe conținutul *Manifestului* imperial adresat sârbilor la 15 decembrie 1848, care afirma răspicat că

<sup>99</sup> Liviu Maior, *Revoluția de la 1848–1849 în Transilvania, în Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Ioan-Aurel Pop, Thomas Naegler, Magyari András (coord.), Cluj-Napoca, (2008), 369–370.

<sup>100</sup> I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, 139–166.

<sup>101</sup> N. Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, (1986), 310–361 (subcapitolele Naționalitatea și Mișcarea națională la românii bănățeni).

<sup>102</sup> Tamás Katona, *Conflicte naționale în 1848–1849*, în *op. cit.*, 186.

<sup>103</sup> Vezi subcapitolul de mai sus, *Efervescență și apoi tensiuni ungaro-sârbe*.

<sup>104</sup> Tamás Katona, *op. cit.*, 187.

<sup>105</sup> O excelentă analiză a complexului problematic româno-maghiaro-sârb de la 1848, la I. D. Suci, *Revoluția de la 1848–1849 în Banat...*, 107–112.

<sup>106</sup> *Istoria Transilvaniei*, vol. III, ..., 360–361; Textul memoriului „*Pentru unirea tuturor românilor din statele Austriei într-o singură națiune, de sine stătătoare*”, la Cornelia Bodea, *1848 la Români. O istorie în date și mărturii*, vol. II, București, (1982), 960–965.

<sup>107</sup> Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor. 1273–1918*, București, (2000), 416 ([Franz Iosif știa să-și măgulească supușii], „asociind bonomia cu gustul pentru ceremonial.”)

„devotatul și credinciosul popor sârbesc s-a distins în aceste vremuri prin atașamentul său la Curtea imperială”. Înaltul manifest venea și cu promisiunea „constituirii unei autorități interne naționale în baza drepturilor egale pentru toți”.

Articolul 72 al Constituției imperiale din 4 martie 1849 preciza următoarele: „Voievodatul Serbia și Banatul Timișan va fi orânduit astfel încât să-i fie garantată protecția Bisericii și a naționalității sale în baza vechilor privilegii și ordonanțe imperiale”. În continuare, se fac precizări la delimitarea Voievodatului: ... „din teritoriul ce se află în cuprinsul comitatelor Bodrog, Torontal, Timiș, Caraș și cercurile Ruma și Ilok din comitatul Srem; de acum înainte și până ce pe cale constituțională nu se definitivează situația administrativă a acestor pământuri ale Imperiului nostru și alipirea cu un alt teritoriu de Coroană, pe acest teritoriu separat de guvernare, independent de autoritatea maghiară, vor conduce autoritățile teritoriale ale Ministeriului nostru. Acest teritoriu va purta numele de **Voievodatul Serbia și Banatul Timișan**”<sup>108</sup>.

Amintitul articol constituțional face referire apoi la preconizata reorganizare internă a noului teritoriu: „Luând în considerare meritele deosebite ale diferitelor popoare care trăiesc în aceste ținuturi, dispunem ca teritoriul să fie delimitat în trei mari ocoale administrative, conform intereselor celor trei popoare principale care trăiesc aici (sârbii, germanii, românii)”.

În continuare, se face referire la modalitatea conducerii Voievodatului: „Cât privește conducerea Voievodatului Serbia și Banatul Timișan, Am decis, ca la titlul Nostru imperial să adăugăm și pe acela de *Mare voievod al Voievodatului Serbia și Banatul Timișan* iar conducătorului administrativ, pe care Noi îl vom desemna din timp în timp, îi decernăm titlul de vice-voievod”.

Constituirea voievodatului a fost o promisiune făcută sârbilor pentru contribuția lor activă în vremurile cele mai critice pentru Dinastie și Imperiu, dar și un angajament al Austriei în fața Rusiei, luând în considerare interesul activ al acestei puteri ortodoxe față de soarta populației slave din Balcani și Câmpia Panonică.

Când a luat ființă noua entitate statală au încetat definitiv atribuțiile Consiliului central și ale președintelui acestuia, Josif Rajačić.

În fruntea noii administrații, cu sediul la Timișoara, a fost numit generalul Ferdinand Mayerhofer, în calitate de conducător (*načelnik*)

<sup>108</sup> Aceasta este denumirea reală a noii țări de Coroană. Vom folosi însă și denumirea uzual încetățenită, de *Vojvodina*...

provizoriu. Voievodatul a fost atunci divizat în două ocoale administrative: Bacica-Torontal și Timiș-Caraș. În fruntea fiecăruia era câte un mare-comite (jupan), secundați de comisari imperiali și vice-comiți (jupani). Au fost eliminați funcționarii maghiari și limba maghiară din administrație. Denumirile oficiale au fost adaptate în duhul terminologiei sârbe și curând apoi al celei germane.

Granița militară cu o populație majoritar sârbească (și care a suportat povara și suplicii rezistenței anti-maghiare pe durata războiului civil, luptând activ pentru Vojvodina) a fost lăsată în afara hotarelor noii țări. În schimb în componența voievodatului a fost inclus întregul Banat provincial cu o copleșitoare majoritate a populației românești.

Granița militară a fost și ea reorganizată. Regimentul de la Petrovaradin, Batalionul de șaike de la Titel, Regimentele bănațene (de la Pančevo, Biserica Albă și Caransebeș), Districtul Kikinda Mare au fost regrupate în Comenduirea militară teritorială sârbo-bănațeană, cu sediul la Timișoara. În frunte a fost numit feldmareșalul-locotenent Johann Coronini.

Avem date despre *populația țării*, în baza recensământului din anul 1850<sup>109</sup>. Iată și cifrele:

Totalul populației: 1525214 de locuitori.

Structura populației pe naționalități: 414947 români; 396156 germani; 309885 sârbi; 256164 maghiari; 73642 croați; 25982 slovaci; 23014 bulgari; 12596 evrei ș.a.

Organizarea administrativă a fost definitivată în anul 1851, când voievodatul s-a divizat în cinci cercuri (prefecturi): Timișoara, Lugoj, Torontal, Sombor, Novi Sad. Acestea se subdividau în preturi și la urmă în comune.

Populația, pe cercuri:

Timișoara: 316565 locuitori. Români 159292; germani 101339; sârbi 34263; maghiari 12412; bulgari 3664; șocați(croați) 2307; slovaci 1650 ș.a.

Lugoj: 229363 locuitori. Români 197363; germani 21179; bulgari 8305; maghiari 1505; sârbi 612 ș.a.

Torontal (Becicherec): 388704 locuitori. Germani 126730; sârbi 124111; maghiari 60781; români 58292; bulgari 11045; croați 3752; slovaci 2562; evrei 1421 ș.a.

Sombor: 376366 locuitori. Maghiari 160016; germani 103886; croați 53908; sârbi 40054; evrei 7830 ș.a.

<sup>109</sup> *Tafeln zur Statistik der Osterreichischen Monarchie. Neue Folge, 1 Band*, Wien, (1856); o eroare care ne întristează, la un specialist de renume profesorului Liviu Maior: [în Vojvodina sârbească] „dintr-un milion de locuitori, 800000 erau români.” (În *Istoria Transilvaniei, III*,... 361). Cui folosește?

Novi Sad: 236943 locuitori. Sârbi 100382; germani 45936; maghiari 30450; slovaci 20683; croați 13665; evrei 2098 ș.a.

Capitala Voievodatului Serbia și Banatul Timișan, Timișoara, avea 20590 de locuitori. Germani 11715; români 3807; maghiari 2346; evrei 1867; sârbi 1770 ș.a.

Curtea supremă de justiție era la Timișoara, iar curți de apel la Timișoara, Lugoj și la Sombor.

Majoritatea funcțiilor publice erau deținute de germani sau slavi (cehi) germanizați. *Deși numărul funcționarilor de stat dintre sârbi a sporit și de zece ori față de situația dinainte, rolul lor a rămas unul minor în viața publică.*

Totuși, facilitățile accederii în funcțiile publice pentru sârbi au creat o emulație spre instruirea școlară. Odraslele preoților, ofițerilor, birocraților, negustorilor și meseriașilor mai înstăriți de regulă se instruiau ca elevi ai Școlii piariste<sup>110</sup> ori studenți în anii pregătitori ai „Lyceum”-ului preuniversitar din Timișoara<sup>111</sup>. Aceștia vor constitui nucleul intelighenției naționale care s-a erijat apoi în luptele parlamentare pentru drepturi naționale din a doua jumătate a veacului<sup>112</sup>.

În măsură semnificativă această oportunitate a fost folosită și de români; chiar și în Transilvania,

unde acum, finalmente, „era spart monopolul celor privilegiați de secole și se creau breșe pentru români de a obține unele poziții în administrația locală și centrală...”<sup>113</sup>.

Germanizarea administrației nu este dictată atât de vreo „simpatie” cât de eficiență: unitatea Imperiului presupunea și ca toți supușii „să posedă” pe lângă limba maternă și „rudimente de germană”.

Birocrația este factorul de germanizare; fără însă a-și repudia cultura de origine, ea își făcea chiar titlu de mândrie din stăpânirea limbii oficiale a Imperiului, „practicând totodată cu mult firesc bi(multi)lingvismul”. Serviciul de stat era un semn de certitudine, de recunoaștere și ascensiune socială, născând atașament pentru modelul Austriei unitare și centralizate. Și burghezia industrială, apoi celelalte forțe active ale capitalismului, apreciau această întoarcere la ordine „și mai ales remarcabila prosperitate” venită prin sistemul neoabsolutist al lui Alexander Bach.

Singură Ungaria a rămas cantonată „într-o opoziție înverșunată”, hrănindu-și un nou și viguros cult, al „martirilor” libertății patriei maghiare<sup>114</sup>.

<sup>110</sup> Mihai Pârvulescu, *Școală și societate în Banat. Secolul al XIX-lea. Contribuția școlii la formarea elitelor românești*, Timișoara, (2000).

<sup>111</sup> *Lyceum Temesvariense*, Studiu și ediție de Stevan Bugarski, Timișoara, (2008).

<sup>112</sup> Ljubivoje Cerovic, *op. cit.*, 200–210; *Istorija srpskog naroda*, ..., V/2, 109–124.

<sup>113</sup> *Istoria Transilvaniei*, ..., vol. III, 374.

<sup>114</sup> Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor. 1273–1918*, București, (2000), 426–427.